JOSIP ONYSZKIEWICZ:

SLIKE iz Dubrovačke prošlosti

Drugi svezak.

PIŠĆEVIM TROŠKOM.

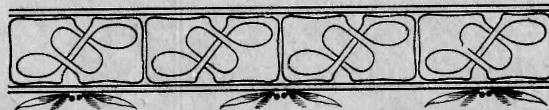
Preštampano iz „PRAVE CRVENE HRVATSKE“.

U DUBROVNIKU 1906.
DUBROVAČKA HRVATSKA TISKARA.

ZADNJI TRZAJI.

Uspomena 1806.-1906.

I.

Godine je 1813. uoči sv. Vlaha življe u — Dubrovniku nego obično; ali ipak vješto bi oko lasno opazilo, da nema negdašnjeg pravog spontanog veselja, da je sve nekako prekriveno, da se dava volja za nevolju. Ne obilaze Župljani i Riječani s vogjama na konju po triput gradom, pa da se svaki put poklone knezu; nema više *»trznica«*, da nose zastavu i na njoj dvije gostarice, jednu punu vina a drugu ulja, dva kolača i vijence sočiva, a na glavi košić i u njemu pogaču i maslinovog granja; nema domaćeg admiralja, da izreče knezu starinski pozdrav *»laus«*; nema kapetana s njegovim momkom i sa četiri barjaktara, da se klanjaju knezu; nema kneza, da mu fratri predadu veliku ispisanu voštanicu; nema vijećnika, da i njima predadu manju; ne biju gruški i riječki pomorci bojak na Pilama; nema kneza, da vojska pred njim čini smotru; ne vide se *»Ćoroje, Vila i Turica«*; ne vidi se manevar vojske; ne biju se kapetan i kontrakapetan, jer nema kneza da počasti kapetana, jer nema kapetan komu da se pohvali: »Presvijetli kneže, naši su dobili, sve je mirno«; nema teškog srebrnog obruča, da

se mladost natječe, ko će ga na koplje nasadit. U jednu riječ nema onog slavlja i oduševljenja, koje je vladalo, dok je bila repuplika.

A i kako bi drugčije!

Eto već je šesti sveti Vlaho, da Dubrovnik nije više Dubrovnik. Grad stoji, gdje je i bio, more ga liže kao vazda, a Srgj ga zalegjiva kao od iskona, sve je isto, al nema *slobodnog* Dubrovnika. Na 31. Siječnja 1808. skinut je stijeg sv. Vlaha, a zamijenio ga je tugji barjak. Pala je repuplika! Nestalo je slobode!

* * *

Marko je Marinović taman hodio, da će u crkvu na večernju, kad ga ispred »Orlanda« pozdravi poznati glas:

— Čestito ti, Marko, sveti Vlaho!

Obrne se i vidi za sobom Vlaha Kabogu, gdje ga nekako čudno gleda.

— Bolje, gosparu Vlaho, da ovijeh zadnjijeh šest nijesam ni dočekao! Nije ovo više naš sveti Vlaho, ovo je nekakav novi *saincte Blasie*. Kamo sreće, da na ove strane nije nikad ni dolazio!

— Imaš pravo, Marko! Ali svijet se mijenja i udesu se valja pokorit. Znaš kako ono Gjivo pjeva:

»Ki bi gori, eto je doli«!

— »A ki doli gori ustaje«! upane mu u riječ Marinović, pa nastavi:

— Ako je i spjevao prvi stih, ali je brzo nadodao i drugi! Gosparu Vlaho, zar smo se živi zakopali? Zar nije baš nikako moguće, i ako se na nama izvršio prvi Gjivov stih, da se ne može nikako obistinit i drugi?!

— Ne viči tako, Marko! Nijesmo više u *našemu* Dubrovniku, sad i kamenje ima uši!

— Dà! I kamenje je steklo uši, a mi smo izgubili i mozak! Pet punih godina gledamo tugje obilježje na našim mirima, pet punih godina gnjije stijeg svetoga Vlaha, a pet punih godina nije kadro, da u nama podžeže krv i da nam opet dogje na pamet, da smo negda bili Dubrovčani!

Dok je ovo govorio glas mu je sve to žešči bivao i on je u cijelom životu drhtao, pa nije ni opazio, da se iza njih zaustavio mladi francezi častnik, koji ih je već po drugi put pozdravljao nekim osobitim tonom:

— Je vous salue, Monsieurs!

Razumiješe obojica značenje ovog pozdrava, pa se razigjoše prije gorega zla; Vlaho uz placu, a Marko u crkvu na večernju, govoreći sam sobom:

— Ne! Dubrovčana nema više! Mi smo negda bili! Fuimus Troes! Sve je propalo! Samo što će povijest pisat, da je Dubrovnik negda svoj na svome opstojao!

A odnekle s Prijekoga dopiraše k njegovim ušima razuzdana pjesma pjanih francezih vojnika.

II.

Prošao je sveti Vlaho, prošao tiho bez obične buke i pregjašnjeg slavlja.

Jedne večeri u prvoj polovici Veljače uzavrela jugovina, kako malo kad tako. Crna noć po sebi a crniju je čine guste oblačine, koje se nagomilale jedna na drugu, pa se nagone, kô da se inade, koja će koju prestić. Lijeva kiša kô iz kabla, rekao bi, palo je nebo na zemlju. Od časa do časa sine bljesak kroz onu mrklu tminu, da ga domalo poprati jaka grmljavina: sve se zatrese, a koža ti se ježi. Vjetar užgao pa zviždi i zavija, kô da tužno plače, a more se uzjosalo, pa se pusto zalijeta put kraja, da se lomi o tvrde gradske zidine i izrovane morske hridine. Svi ovi elementi prirode: vjetar, kiša, more u naponu svoje snage, kô da nariču tužnu naricaljku, kô da plaču nad slobodom staroga grada, a opet kô da uckaju i bune Dubrovčane: »Što ste zaspali, što ste pali u mrtvilo, zašto se ne prenete i vi? Silom kao i mi kršite i lomite, tjerajte i gonite, osovite se, prenite se, potjerajte neprijatelja iz vaše kuće! Zasadite stari stijeg slobode! Rada se hoće ne mlohavosti, truda ne lijenosti! Ko leži u mrtvilu, sagnjije; ko radi taj i žive, svijet je njegov!«

Vlaho Kaboga ne može da zaspi, čudne ga nekakve misli razvukuju, motaju mu se amo-tamo glavom, nikako da ih sabere i uredi. Uze knjigu, koja mu se pod ruku namjerila, te otvori, da će čitat, i prvo na što mu se oko namjeri, bje stih: »exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor«! Zavitlja knjigu pa se stade šetat gori doli po sobi,

čas se zaustavi kod prozora te sluša onu bijesnu ali divnu pjesmu prirode, pa se opet prošeta do dna sobe i opet se vrati k prozoru, te nasloniv čelo na staklo, sam sobom govoraše:

— Buči, more, buči! Plači, i ja plačem! Imamo i zašto! Svaka se sila razbijala o tvrde hridi ovog grada, svakoj je sili odolijevao, al lukav koliko je bio, lukavost ga prevari! O more, more, divno moje more! Po tebi se kočio stijeg svetoga Vlaha, po tebi su naše karake, pulake i galije plovile i silno bogatstvo zgrtale, a ti vazda isto. Onda si bilo kako i danas. Uzavriš, rušiš, haraš, lomiš, kršiš, topiš, a poslije se umiriš, pa si kô mirno jagnje, i kô da žališ što si u tvom divljem bijesnilu čas prije učinilo, mirno ližeš brode i ostrve, pa se prelijevaš pri sunčanim zrakama u sto zlatnijeh boja, a kad zagje sunce, mjesečeva te svjetlost posrebri, pa se lelijaš i izgledaš kô neko veliko beskrajno otajno biće, tajno kô sam Tvorac, koji te stvorio! Buči, buči, bijesni, pjeni more; ti si nepromjenljivo, ti ostaješ i pjevaš od vjekova vazda onu istu pjesmu: pjesmu rušenja, pjesmu bijesnila, pjesmu nezasitnosti! Pjevalo si tako, kad je stijeg sv. Vlaha ponosno plovio Arćipelagom, Crnim i Sredozemnim morem, kad se ćak do dalekih Ingjija zalijetao, kad su slavni i odvažni naši kapetani Mažibradići i Martološići od tamo silnovito blago po tebi doma dovozili; pjevalo si pjesmu otajnu

i urlikalo strašnu rapsodiju kad si proždiralo naše i španjolske brode, koji za svetu vjeru vojevahu; pjevalo si tihu i zamamljivu ljubavnu pjesmu, kad je počivalo u samom Gružu trista drijeva pod stijegom sv. Vlaha, a ti si se oko njih lelijalo i previjalo, pa im bokove ljubilo, kô što dragi ljubi lišce svoje drage. Pjevalo si bojnu pjesmu, kad su po tebi neprijateljske galije put Dubrovnika plovile, ali si do sad vazda i pjesmu pobjede stijegu sv. Vlaha pjevalo; a sad kô da ti je grlo izmuklo, kô da ćutiš i osjećaš, da si i ti oslabilo, kad je propao tvoj ljubimac, tvoj kroz vijekove i vijekove drug i vjerni saveznik, slavni stijeg sv. Vlaha! Plačeš, plačeš i naričeš ga, je li? Naričeš i pjevaš li mu zar opijelo, je li? Nema ga više! Zamotan negdje gnjije, a probudit se zar ne će? O more, more, bistro more! Izvore dubrovačkog blagostanja, plači i nariči, i ja ću zajedno s tobom, bit ću ti plačidrug......!

Ovdje prestane, te stajaše jedno vrijeme nepomičan kao kameni kip. Najedanput otskoči s prozora te stane na sred sobe, pak se razviče:

— Ali ne!.... Stani!.... Dosta je plača, zapjevaj divlji bojni krik, zapjevaj pjesmu ustanka, pjesmu preporogjenja! Zapjevaj pjesmu slobode, pjesmu uzdignuća! Zapjevaj, i ja ću ti pomoć! A stijeg će svetoga Vlaha po tebi ponosan plovit, kô i do nazad malo vremena, i ti ćeš mu bit opet

vijeran pobratim! Pjevaj, more, pjevaj, batali jauk i naricanje! Suze su ženske, djela su muška!

Nakon ovoga klone izmoren i oslabljen na postelju, te ga brzo osvoji tvrdi san.

III.

Jednog se dana 1813. vozila mala lagja s Lopuda put Gruža. Dvojica voze, a treći sjedi na krmi. Vidi se, da gledaju, da se što prije uhvate Gruža, jer se naprežu, da što jače zasijeku veslima more, kô da se inade, koji će kojega zavesti.

— Živo, braćo, živo! sokolio ih onaj s krme.

— Ama eto vozimo štogod bolje možemo, ali vražji jug, pa se ne može prije — odgovori jedan od vozača.

Dobru uru nakon toga prispiju u Gruž, te lagja pristane uz kraj kod crkve sv. Križa. Onaj, te je sjedao na krmi, skoči na kraj, turi nešto novca jednomu od vozača u ruku, nadodavši: »Kad ste bili tako valjani, evo vam pa se napijte«. Zatim zabrza put grada, te ravno u dvor Vlaha Kaboge.

Kaboga je baš hotio, da izagje iz kuće, jer je imao da pogje u Cavtat radi važnijeh posala, kad mu djevojka javi, da je došao zapostat s Lopuda i da želi odmah s njim govoriti.

— Neka uljeze! reče joj Vlaho.

U sobu stupi čovjek srednjega uzrasta, crnijeh kosa i presedlasta nosa. Nakloni se prama Vlahu, pak će:

— Dobro jutro, gosparu Vlaho!. Evo me k vama, nosim vam dobre glasove. Imao bi vam nešto pripovidjeti, ali na samu u četiri oka.

Kaboga je dobro poznao svog zapostata i znao je, da mu je on vijeran koliko se može, jer su bili njegov djed, pa otac, pa sad on vazda zapostati kuće Kabogâ. Zato je umah razumio, da mora da bude nešto važna i prešna, kad on ište š njime na samu govoriti.

— Sjedi, Nikola, i govori što znaš, ovdje nikoga nema, sami smo, jedino ću zatvorit vrata sobe, da nas ne bi ko čuo.

To reče i prigje k vratima, pa ih zatvori, te se okrene put Nikole:

— Dakle, što je novo, moj Nikola?

— Sreća, velika sreća, gosparu Vlaho! Nema više Frančeza ni na Lastovu, ni na Šipanu, ni na Kalamoti, pa ni na Lopudu, a ako Bog i sveti Vlaho ushtije i vaša mudra glava, nestat će ih brzo i iz grada!

Kaboga ostane prvim upečatkom ovih riječi osupnut, al se odmah razabere, skoči sa stolice, zgrabi Nikolu za ramena i progovori nekijem čudnijem glasom:

-- Što to govoriš, Nikola?! Da li se šališ i sa mnom rugaš? Što sam ti skrivio, da me u živu ranu bodeš?!

— Nije nikad u nas toga bivalo, gosparu, da se djetić ruga gosparu, pa ni danas, vjerujte mi, kad nam je svijem do plača a nikomu do šale. Vjerujte mi, istina je, što vam govorim, imena mi, koje nosim!

— Da što se to i kako dogodilo, bi li mi znao što potanje pripovidjet? zapita Kaboga još uvijek u sumnji.

— Jučer tek je sunce izašlo evo ti pod Lopud dva velika broda. Stijeg im nijesmo poznali, jerbo naš nije a nije ni frančezi ni ruski. U to se namjerio kapetan Mato i reče, da je stijeg ingleški, da ga on dobro pozna. Domalo počeli ovi brodi pucat put kraja, a dio se vojske š njih iskrcao na kraj, te nakon dobre dvije ure naganjanja s Frančezima, nestane frančezog stijega, a oni zasade njihov ingleški. Sinoć se pak razgovarao kapetan Mato — jerbo on zna ingleški, on je brodio po njihovijem morima — s jednijem njihovijem oficirom, i ovi mu je rekao, da su oni istjerali Frančeze i s Lastova, s Šipana, i s Kalamote, i da su po svijem ovijem mjestima proglasili stare dubrovačke zakone, kako što su i u nas jutros učinili. Još mu je rekao, da oni ne kane ništa drugo, nego prisilit Frančeza, da ostavi dubrovačko zemljište a Rusa, da pogje, okle je i došao, te tadar, da će uspostavit našu republiku i naše zakone po svuda, gdje su i prije bili.

Dok je Nikola govorio, Kaboga je pomnjivo slušao, pa kad je ovaj svršio, usklikne:

— Govori li to glas božjega angjela jutros iz tebe, čovječe?

Pak se uspravi i velikim zanosom nastavi:

— Moj mili Dubrovniče, evo ti novo sunce sviće! Ti naš parče, sveti Vlaho, udijeli tvoj blagoslov, daj da tvoj stijeg bude opet ponosno lepršat na starijem mirima rodnoga mi grada!

Otpravi zatim Nikolu i preporuči ga djevojci, da mu dade štogod, da se založi, a on ostane sam u sobi, da u tihoći promozga o stvari.

— Nijesam se baš nadao, da će do ovoga ovako brzo doći — govoraše sam sobom — ali ima nekoliko vremena, da susrećem ingleške brode po moru okolo Cavtata i pod Župom u Srebrenomu. Sve sam promišljao, da to nema bit zaludu. I tako evo i jest!

Nakon duljeg promišljanja odluči, da ovdje ne valja ni časa izgubit, jer je lijepa zgoda. Zato se odmah spravi na put, kamo je i onako morao za druge posle poći, da pogje put Cavtata, da otole uzbuni Konavljane i Župljane na ustanak proti Frančezima, uvjeren, da će Inglezi pomoć s mora i da će se tako Dubrovnik dočepat toliko željene slobode, koju već šest godina ima da je izgubio.

IV.

Isti su dan iza objeda jašili putem, koji vodi iz grada put istoka, tri konjanika. Jedan je Vlaho Kaboga, a druga dvojica njegovi djetići. Oni idu u Cavtat.

Netom je Kaboga prispio u Cavtat, dočeka ga tamošnji njegov zapostat, te mu reče,

đa ga je dva puta iskao jedan stranac i da želi prešno š njime govorit.

Kaboga uljeze u kuću i raspaše se, da malo počine, a sto mu se svakojakih misli vrzlo po glavi, zašto bi ga mogao taj stranac tako žurno iskati.

Nije prošlo po ure, a zapostat mu javi, da stoji onaj stranac pred kućom i da se žuri u velike, da š njime govori.

— Reci mu, neka odmah dogje k meni! reče Kaboga.

Zapostat otrča, a odmah zatim čuje Kaboga osječene korake, gdje stupaju po dvorištu pa uza stube, dok dopru do vrata njegove sobe. On se okrene i spazi lijepu spodobu visokog mladića u odori austrijskog oficira, koji ga oslovi čistom hrvaštinom:

— Imam li čast govorit s gospodinom Vlahom Brnjom Kabogom?

— Dà, ja sam glavom. Molim vas, stupite u sobu, evo me na vaše raspoloženje.

Oficir uljeze, prestavi se, pak će:

— Zapala me častna zadaća, da vam kao pobočnik austrijskog maršala Hillera predam dva pisma u ime sadruženijeh engleskijeh i austrijskijeh sila. Jedno je sa strane engleske, a drugo sa strane austrijske.

Na to izvadi iz njedara dva pisma obložena velikim pečatima, preda mu ih, te se uljudno pokloni i htjede da ode, ali ga Kaboga zaustavi:

— Molim vas, odakle ste vi, da tako lijepo našijem jezikom govorite?

— Ja sam, gospodine, Hrvat iz Primorja, a nalazim se u austrijskoj službi kao častnik.

— Veoma mi je drago poznati vas, a moguće, da budemo imati prigode, da se češće sastanemo, odvrati mu Kaboga.

— I ja se uhvam, daj Bože na dobro, odgovori mladi častnik, te se učtivo nakloni i izagje iz sobe.

Kaboga ostane sam, pa se zagleda u ona dva pisma, koja su pred njim stajala zapečaćena na stolu.

— Nosite li vesele ili crne glase? govoraše gledajuć u njih. Jeste li vijestnici Dubrovačke slobode ili ste zloguke vrane? Mučite, ne odgovarate? Ali nüt, vi i ne umijete govorit, vaša će mi slova pričat, što ste i ko ste, te što hoćete.

I drhćućom rukom otvori najprije ono pismo, koje je nosilo na zalegjici ingleški pečat, pa stane čitat talijanski njegov sadržaj, koji je bio od prilike ovaj:

»Visoko rogjeni Gosparu!«

»Vi ste jedan od najmoćnijih i najuglednijih u Vašemu gradu, zato, i poznajući »Vašu ljubav za slobodu rodnog Vam grada, šaljem Vam ovo pismo. Upotrebite »mudro zgodu, ne propustite je! Ako budete mudro radit, mi ćemo Vam pomoć, »da Vam se povrati Vaša stara sloboda. »Evo Vam se približuju ingleške i austrijske »zastave, da Vam pomogu povratit slobodu »i nezavisnost. Pridružite se k nama, da se »lakše Vaše zemljište oslobodi Frančeza.

»Sjetite se Vašeg slavnog imena, Dubrov»čani, i borite se za Vas iste, za Vašu slo»bodu i izvojštit ćete je, kako što su je iz»vojštili Španjolci i Rusi. Oni su sad slo»bodni, u Vama stoji, da budete i Vi«.

»Pisano u Lopudu na 10 Listopada 1813.«

»*Lowen*«

»zapovjednik ingleške vojske.«

Od veselja prigrli pismo rukama na prsi, pa će:

— Blago meni i momu gradu danas i do vijeka, evo se sloboda vraća u svoje staro sijelo!

Brzo zatim rastrga obvoj drugoga pisma, koje je bilo napisano u istomu smislu, u obliku proglasa, upravljenog na narode Ilirije, a potpisano od austrijskog maršala Hillera.

Kad je i to pročitao, sasvim se uvjeri o dobroj namjeri saveznijeh vojska, te ne računajuć, da se usud igra isto tako s cijelijem narodima i s velikijem državama kao i s pojedinijem ljudima, uspravi se pa stojeć tako posred sobe, dade oduška svome srcu izgovarajući glasno Gundulićeve stihove, oslagjujuć pri tom pojedine riječi:

»O lijepa, o draga, o slatka slobodo,
Dare u kom sva blaga višnji nam Bog je do,«

— Al' i digao! presječe ga s vrata sobe glas Frana Bone, koji s ironičnijem smijehom na ustima, nastavi:

— Lijepo, Vlaho, blago tebi, ti se naslagjuješ pjevajuć pjesmu slobode, a sloboda

je već davno od nas pobjegla i u ove se krajeve ne vraća više tako lasno.

— Vratit će se prije nego se nadaš!

— Znam, u tvojoj se glavi vazda vrze neke čudnovate misli, i ti čvrsto vjeruješ u ono, što ne će biti nigda.

— Ha, ha, ha! nasmije se Kaboga. Čudne li zlogodnice, za Boga! A ja ti govorim, da će malo vremena proći, a naš će se stijeg opet slobodan vijati.

— Bože daj i sutra, ali o tome nije fajde ni misliti!

— Čuj me Frano, — skoči se Kaboga, — što bi mi ti odgovorio, kad bih ti ja rekao, da se već vije?

— Odgovorio bih ti, da trpiš na halucinacijama, a i to je malo.

— Dobro, neka su halucinacije, a što je ovo ovdje? i zgrabi u ruku ona dva pisma, pa ih visoko podigne.

— Ne znam, što je, valjalo bi da pročitam, ali. . . . .

— Evo ti, tebi ću tajnu povjerit, čitaj, pa vigji, jesu li to moje halucinacije ili prava zbilja?

Zatim pruži Boni oba pisma, nadodavši:

— Evo, documenta damus!

Bona ih uzme, pročita prvo jedno, pa drugo, te ih postavi opet na stol pred Vlaha.

— Što sad govoriš? zapita ga Vlaho glasom pobjednika.

— Ništa, nego žalim tebe, da si se tako zagrijao.

— Kako? Zar i još sumnjaš, zar još oklijevaš? Aoh, jadan Vlaho, komu si tajnu povjerio! Ti si izdajica, ti si plaćen od Frančeza, tebi nije do slobode, ti je prezireš! Ti nijesi dostojan, da te sunce grije! Dubrovniče, Dubrovniče, moj dragi grade, zar i ti ragjaš sinove, da te izdavaju! A ti Frano, ti koji si potomak slavnog Nikolice, koji je bijedan za ovi grad u dalekoj Silistriji u tamnici poginuo, hoćeš da sad izdaš Dubrovnik, sad u ovakoj prilici, kad mu je najviša potreba svojijeh sinova, sad kad mu je sloboda na pragu, sad ga Frano izdavaš?! Upri prstom, stari grade, u ovog izroda, upri, pa mu prezirno dovikni Cesarove riječi: »Tu quoque Brute«!

— Dosta! prekine ga Bona. Vlaho, ti si me danas uvrijedio, kako još niko nigda, vlastelinu si dubrovačkom rekao, da je izdajica svoga rodnog grada. To je najviša i najjača uvrijeda, koja se može dobaciti. Ali, čuj me: Sve ti opraštam, jer znam, da si mi to rekao jedino iz prevelike ljubavi prama našemu gradu i iz velike želje, da se što prije dočepa slobode. Zato ti opraštam i jedino zato. Nu opet ti velim: Sve mi se čini, da si se prem rano i odviše zanio. Ne bi hotio, da bude kakav treći cilj po srijedi, a da ti, pa i mi svi, budemo samo slijepo orugje u čijim rukama. Valja biti jako oprezan, osobito sada u ovijem prilikama, crne su se nadvile oblačine na naš grad, a opreznost je vodić k

cilju, naprasitost ni u čemu ne koristi. Nu ipak, da vidiš, da i u meni kola stara dubrovačka vlasteoska krv, da se uvjeriš, da i ja ćutim moj rogjeni grad kô i ti, da sam dostojan imena obitelji Bona, evo ti ruke, s tobom ću se borit, radit ću sve što bude potreba, da se, ako je ikako moguće, opet dočepamo slobode, i poginut ću do potrebe za nju, ali samo opominjem te, da budemo veoma oprezni, da se ne pokajemo prije vremena!

I stiskoše dva prijatelja desnice pa se izgrle i izljube, zapela im riječ u grlu, ne mogu da progovore, al obojici provališe suze na oči i više govore one suze, nego najbiranije riječi vještog govornika.

Kad se malo smiriše, prvi će Kaboga:

— Imaš pravo, Frano, opreznost je u velike potrebita, ali ne znam, je li baš potreba toliko sumnjati, koliko ti nazrijevaš.

— »Timeo Danaos et dona ferrentes«, Vlaho!

— Dà, ali koliko ne valja biti neoprezan, toliko ne valja opet s druge strane bit pretjeran u sumnji. Za velika se djela hoće i jake odvažnosti! Nijesmo li se već dvaput ovijeh zadnjijeh godina oslobodili Frančeza? Prvi put nazad 45 godina baš godine 1766. I ja se nešto malo spominjem kako dijete, ali mi je otac sve u tančine pripovjedao. Te se godine naš senat nešto uhvatio š njihovijem konsulom Prevost-om; na 3. Studenoga dojedriše u Gruž dva njihova broda s neprijateljskom namjerom. Naši su poslali odmah dva viječnika na brod, da stvar izglade i Frančeza umire, ali im zapovjednik osorno odgovori, da ih on ne će slušat, već da hoće govorit s cijelijem viječem. I bio je pozvan u vijeće, gdje je došao i govorio, pa se stvar lijepo poravnala, te su na 19. istoga mjeseca brodovi odjedrili iz Gruža i još pozdravili Gruž sa 11 hitaca iz topova!

— To sve znam.

— A nijesu li opet u Svibnju 1798 dojedrili dva fračeza broda pod Kalamotu, pa smo i njih otpravili!

— Ali našom velikom štetom i nevoljom! Valjalo je dati njihovu agentu Briche-u ono, što je tražio, biva zajam od 600.000. franaka, koje smo s velikom mukom skupili, a koje nam ne će niko nigda vratitit!

— Svaki se zajam mora vratit, pa i taj!

— Dà, ali komu? Repuplike nema više! Od osme se stijeg svetoga Vlaha više ne vije. Zamijenio ga je ovemu gradu sasvijem tugji!

— Sve je to istina! Ali kako smo srećno prebrdili ove dvije neprilike, pa i onu s Rusima, ne bi li smo zar mogli i sadašnju?

— Napominješ li to Ruse godine 1778?

— Taman. Kako nam je onda grubo Rusija prijetila! Kad je te godine Turska navijestila rat Rusiji, grof Aleksije Orlov, ruski admiralj, susrete neke naše galije u Moreji, gdje nose hrane u Carigrad. On ih je smatrao kao neprijatelje, jer veljaše, da

pomažu Turčinu, te pogje u potjeru za njima, a svud je zatim plijenio naše brode, gdjegod bi ih susrio. Naši se našli na velikoj muci; što će bez mora? Brodovi im nijesu nigdje mogli sjegurni plovit, te naša trgovačka mornarica izgubi ugled. Na to vijeće odluči, da pogje Frano Ranjina kao poklisar pred prijestolje same carice Katarine II. On pogje, ali sve zaludu, ona ga ne usliši. Na sreću slijedeće godine bje sklopljen mir izmegju Rusije i Turske, te se tako pri pogodbi, koja se potpisala na ruskom brodu »Nadeždi« pred lukom Livorna, dogje i s nama do sporazumljenja i mira. I tako smo i tu upadicu srećno prebrdili

— Bože daj, da i sad bude tako!

— Uhvam u Boga i svetoga Vlaha, da hoće. Nu đangubit se ne smije. Valja odmah stavit ruke na posao. Ja ću se mislit, da pobunim Cavtaćane, a ti, Frano, pogji u Konavle i tamo radi, da digneš na oružje Konavljane.

— Dobro, neka bude tako. Ali budimo jako oprezni, Vlaho, opet ti ponavljam. Valja se čuvat, da izbjegnemo vještom oku i još vještijem uhu frančezijeh činovnika u Cavtatu i u Konavlima, to više, da u ovijem krajevima ima narodne straže i pandura, koji su svi odani Frančezima, jer ih dobro plaćaju.

— Tako je, al ne zaboravimo, Frano, da »audaces fortuna juvat«, radimo hrabreno i pametno!

— Pa što Bog da i sveti Vlaho! doda Bona, te se rukuje s Kabogom i ode.

V.

Sveti je Luka. U Bačevu se Dolu i u Radovčićima slavi krsno ime. Zgrnulo se u ova dva sela naroda iz svijeh ostalijeh selija Konavala. Tu se peče pecivo na velikijem ražnjima, toči se vino, pjeva se, baca se kamena s ramena. Onamo se uhvatilo kolo mlagjarije pa hitno igra a usred se kola natežu tri para mješnica, sve se znoje. Onamo opet u hladu sjedi skup staraca, pa pričaju, što je negda bilo. Sve samo zdravlje i veselje. Ispod široke murve podvio noge starac slijepac, pa pjeva uz gusle tužnu pjesmu, pjesmu propasti srpskog carstva na Kosovu . . . . !

Malo niže sakupio se u jednoj uvali skup biranijeh Konavljana. Š njima je Frano Bona. Ele nešto krupno vijećaju! I da se ko namjeri, pa da ti ih po imenu nazove, vidio bi, da je tu skorup konavoskog naroda. Tu su Magud, Paljetak, Tvrtkovići, Bani, Taraši, a kô bi ih svijeh izbrojio! Zbor zborili i nešto odlučili, pa se razilaze, gaze jedan po jedan, ko da ni zašta ne znaju. Zadnji se uputi k središtu sela Frano Bona. Sve se nešto podsmijehiva, e čitaš mu na licu, dobru se nada, dobra se zanago gotovost prihvatila.

Pristupi hrpi momčadi, koji su se bacali kamena s ramena, pak će:

— Ela momci, vesela vam majka, da vi-

dim, ko će najdalje, dukat je njegov! — i izvadi srebrni novac, pa ga podigne u dva prsta u vis, da ga svi vide.

Nasta natjecanje, ko će dalje, ko će bolje. Svi se uvjeriše, da ih je svijeh nadbacio Ivaniš Tarašev. A i jest momak od oka! Svijeh je rastom za cijelu glavu nadvisio, a u najboljemu je rzu mladosti, tek ga stala garit mrka naustnica.

— Evo ti momče, pa se napij, junak si od junaka, kad si ih svijeh premetnuo! — reče mu Bona i pruži dukat, koji Ivaniš uze, te se maši za kapu i nakloni prama darovatelju.

— Čijeg li si soja i plemena, kako te viču? zapita ga Bona.

— Po krstu Ivaniš, a po djedovima Taraš! odgovori momak.

U to se začu nečiji jaki glas, gdje iz svega grla viče:

— »Dižite se, Konavljani, na obranu i na oružje! Eto Crnogorci došli na Debeli Brijeg, poklat će nas i staro i mlado, kô mišad! Ko je junak na ždrijelo! Ko je Konavljanin na Debeli Brijeg!«

Na taj glas svak ko pušku nosi iz Bačeva Dola i iz Radovčića trči što ga noge nose put Debeloga Brijega. Meće se iz pušaka, da čuju i druga selija, pa da se njima pridruže, te i drugi, čuvši ovo puškaranje, lete svi za ovom četom sivijeh sokolova.

U čas su na Debelomu Brijegu. Ali, eto čuda, tu ni Crnogorca, ni od Crnogorca glasa.

Oni, koji su ovu osnovu skovali, stadoše vikat, da su puku već dodijale ove pogibli i nevolje, da se dalje ne može podnosit frančezi jaram, da ga se narod mora otresti. »Jedino nas Inglezi mogu iz ove nevolje spasti — vikahu neki od njih — a oni nam i nugjaju slobodu, dajte da je prihitimo, nemojmo se ludo izgubit!«

— U Ingleza, u Ingleza, viče narod kô iz jednog grla, hajdmo u Ingleza! Oni će nas spasti!

— Živjeli Inglezi! viče Ivaniš Tarašev.

— Živjeli, živjeli Inglezi, živjeli naši oslobóditelji! odgovara narod.

Udilj se izabere dvadesetipet uglednijeh Konavljana, te prisiliše kapetana frančezijeh pandura, Moretti, da napiše pismo odanosti ingleškom zapovjedniku, te odmah krenuše put Boke Kotorske, gdje se on tad nalazio.

Zapovjednik ih Hoste lijepo primi na svome brodu »Baccante« i dade im pismo za sjegurnost potpisano od njega i od kapetana Lowena.

Konavljani se veseli vrate na Debeli Brijeg, te prva im bje, da otole protjeraju frančeze žandarme i pukovnika narodne straže Petra Papi.

I tako više u Konavlima nije bilo ni sjene vladavine ili oružja frančezoga.

VI.

Nekoliko dana iza ovoga dogogjaja spravljaše Bona pismo za Kabogu, kad mu se najavi Magud.

— Gosparu Frano, ne znamo, što ćemo ni kako ćemo. Sve se nešto čini, da su sva obećanja Ingleza prosta varka. Eto su sve Konavle bile čiste od Frančeza, Inglezi su mogli mirno uljesti u Konavle kako u crkvu, a eto ih nema. Narod gubi svaku nadu i buni se, viče, da smo ga prevarili.

— Pak?

— Pak eto Frančezi su vidjeli, da Inglez ne dolazi, pa su opet poslali u Konavle Papi, i eno ga na Debelom Brijegu. Mi nijesmo hotjeli više plaćat poreze, a sad je došla naredba kaznacu od Pločica, da prodava zemlje onijem, što ne će, da plaćaju. Pločičani ne znadu više, što će činit. Zato sam došao k vama, da me posavjetujete, kako se imamo vladati.

— Reci narodu, da se ništa ne boji. Inglez oklijeva, jer ima zato važnijeh razloga. Frančeza nemojte poslušat za živu glavu, jer bi se lako mogao Inglez najedit, pa vam iz osvete popalit sve Konavle.

Ovako je Bona tješio Maguda, ali i sam nije bio vele uvjeren u pomoć Ingleza, jer se čudio, zašto Inglez toliko oklijeva.

— Da što ćemo činit, gosparu, vjere ti? zapita Magud.

— Odaberite pešestericu izmegju vas, pak neka pogju u ingleškog zapovjednika i neka mu predoče stanje stvari.

— Valjalo bi dakle sazvati narodni zbor?

— Svakako, i to na Grudi, u srcu Konavala.

Magud se odmah dao na posao, te sazvao zbor na Grudi, komu je i Bona prisustvovao. Tu Konavljani odlučiše, da ima Bona glavom poći u zapovjednika. Ali im on predoči, da on to ne može nikako učinit, pošto mu se obitelj nalazi u Dubrovniku, pa bi mogli Frančezi vas svoj bijes iz osvete na njoj iskalit. Konavljani ni da čuju o tome, dapače Paljetak mu reče:

— Ma, gosparu Vlaho, što činiš, tako ti ključa crkovnoga! Što ćemo mi hodit u Ingleza, kad ne znamo š njime ni govorit! Bez tebe se ne ćemo ni maknut!

— Ne ćemo nigdje bez gospara Frana! poviče više glasova zajedno.

— Dogji s nama, nastavi Paljetak, a mi ćemo molit ingleškog glavara, da te imenuje svojijem namjestnikom u Konavlima.

— Tako je, u srebro ti se okovala! Živio gospar Frano! Živjeli Inglezi! vikahu ostali iz zbora.

— Ne, narode, ne mogu, pa ne mogu! Hvala vam na tolikoj odanosti, ali se te zadaće ne mogu primit nikako. Nego baš kad hoćete, ja ću vam sastavit jedno pismo za ingleškog zapovjednika, pa mu ga vi ponesite, drugo ne mogu!

Nakon oduljeg razglabanja bje prihvaćena od zbora gotovost, da Bona sastavi pismo, a da će ga njih petorica odnijet Hoste-u u Boku Kotorsku.

Isti dan Bona sastavi pismo u ime svijeh Konavljana, u komu su oni iskali, da budu

primljeni pod zaštitu saveznijeh vlasti, zahvaljivahu Inglezima na njihovom zauzimanju za obnovu dubrovačke slobode; navedoše, kako se repuplika nije nikad odrekla svojijeh prava, i ako su joj silom oskvrnuta od Frančezâ; te napokon iskahu, da se opet uvedu stari dubrovački zakoni u Konavle, dokle ne bude po svuda uspostavljena repuplika.

Dok je Bona ovako radio u Konavlima, Kaboga je u Cavtatu svega i svašta javno proti Frančezima govorio i bunio Cavtaćane, da će svi mladi ljudi biti od Frančeza odvedeni u Dubrovnik pod oružje. Kad su to Frančezi obaznali, pošalju žandarme u Cavtat, da uhvate Kabogu i da ga dovedu u Dubrovnik, ali skočiše Cavtaćani, potjeraše žandarme i tako oslobode Kabogu. On tad pobjegne u Boku, i radi sjegurnosti, ukrca se na inglešku fregatu.

VII.

U Cavtatu u tovjerni Marije Konavoke »na Prijekomu« sjedi nekoliko mladijeh Cavtaćana.

— Pa što si ono rekao, Pero, je li istina — upita kovač Vlaho brijača Pera Lisića — da su Inglezi obećali, da će nas opet stavit pod repupliku?

— A da što će? Nego će zar pustit, da nas gnjavi Frančez oli Rus?

— Bit će sve tako, ali ja nikako ne razumijem, što se Inglez toliko prti? Koja njemu korist, da nama vrati repupliku, pa da onda pogje, okle je i došao?

— I ja se tome čudim, primjeti Pavo ribar.

— Vi ne razumijete, pa se zato i čudite, protumači im Pero. Ja znam sve, kako stvari stoje; u mene u dućan dolaze i naši i Frančezi i Inglezi i svak; moj ti je dućan neutralno zemljište, pak čujem i znam sve, što ko govori i misli.

— Da brzo li si naučio frančezi i ingleški! upekne ga Vlaho

— Nijesam tupe glave kô i ti, odgovori Pero uvijegjen. Što jedanput čujem, to i zapamtim.

— Žao mi je samo, opet će Vlaho, da ćemo s tobom udrit na čudo. Puna ti je glava tijeh novijeh jezika, pa ćeš zaboravit naški i ne ćemo se moć više s tobom razgovarati.

— I ne ćemo te moć razumjeti, nadoda Pavo, kad nam budeš pripovijedat novosti.

Ne bi mu brica Pero zaista bio ostao dužan odgovor, da se u to nije čuo nekakav znak trublje, te svi istrčaše na dvor, da vide, što je.

Pred crkvom se sv. Nikole zgrnula gomila naroda, jer se tu nadimlje puhajući u trublju jedan ingleški mornar, i premda je Listopad, sve ga znoj oblijeva po licu od velika nadimanja.

— Što ono trubi? upita Vlaho Pera.

Velika mûka Peru, da ne može odgovorit, jer on, koji se uvijek hvali, da prvi obazna sve novosti i da zna, što će bit su-

tra, prekosutra, do mjesec, do dva, do godinu, do tri, eto ovaj put ne zna, ni što se sad dogagja, ali ipak, da nešto reče, odgovori:

— Nema boljega posla. Da ima što drugo činit, ne bi se zaista ongje onako natezao i znojio!

Svi, koji su bili oko njega, prasnuše u smijeh, a Marko, varoški danguba, porugljivo će Peru:

— Ode ti, Pero, ovi put mudrost ispod kape! Imao si dobro nabit kapu na glavu, pa ne pustit, da ti tako ludo pobjegne pamet iz glave kô Mlječanima miš iz tikve!

Svi se grohotom nasmijaše Markovoj primjetbi, a on još nadoda:

— Ja ću vam rijet, što ono trubi. Ono trubi, da se skupi narod, jerbo će sad našega Pera proglasit konsulom ingleškijem i frančezijem.

Opet se svi nasmijaše, a bijednog brica-Peru od muke biju slane kite po obrazu. Vidi, da je zapao kô lija u gvožgja, pa se protura i jedva udalji od ovijeh podruguša.

Do malo su i Pero i svi ostali znali, zašto ono trubljenje. Mladi ingleški poručnik Macdonald pristupi k lijenki od barjaka, priveza na konop zamotani barjak, pa preda konop u ruke jednomu vojniku, koji ga žurno potezaše. A kad onaj zamotuljak prispije na vrh lijenke, zdrucne drugijem krajem konopa, na što se zamotuljak razimota, vjetric ga razvije, i ukaže se velika ingleška zastava, koju pozdravi 11. topovskijeh hitaca sa usidrene fregate u luci.

To je bilo na 28. Listopada.

— Znao sam ja još jučer za ovo, razviče se sad Pero, ali nijesam smio govoriti! Živjeli Inglezi!

— Živjeli! zaori iz stotine grla.

— Živjela sloboda! Živio Dubrovnik! ču se s obližnjeg prozora glas Kaboge, koji se je već bio s ingleškom fregatom iz Boke vratio.

— Živio Dubrovnik! Živio gospar Vlaho Špaletin*)! odvrati narod.

VIII.

— Nije mi drago, pa zaludu, nikako mi ne ide u glavu! govoraše Frano Bona svome rogjaku Pijerku Boni. Iznenada i preko svačijeg očekivanja Inglez je imenovao Vlaha Kabogu namjestnikom Konavala i Cavtata! Sve me strah, da nije tu što treće po srijedi! Kako je fino ispod mukla Kaboga to imenovanje izvojštio!

— A i rogjak mu je Antun imenovan namjestnikom za Ston i Pelješac, pridoda Pijerko.

— Od kad to opet?

— Za to sam i došao u Konavle, da ti sve pripovjedim. Ovijeh je zadnjijeh dana pribjeglo k Inglezima nekoliko Hrvata iz frančeze vojske, te oni i Inglezi digoše Frančezima Ston i vas Pelješac. Ja sam zapovijedao jednijem odjelom ove vojske.

---

*) Sve su dubrovačke vlasteoske obitelji imale osim prezimena i nadimak. »*Spaletin*« je starinski nadimak obitelji Kaboga.

Više se u ovijem mjestima nigdje ne vije frančeza zastava, ali.....

— Ali....?

— Ali se u Stonu vije ingleška i....

— I....?

— I austrijska!

— I Kaboga namjestnik?

— Dva Kaboge — dva namjestnika, kako da druge vlastele nema! Vlaho u Konavlima i Cavtatu, a Antun Marinica u Stonu i Pelješcu. Inglezi su mu dapače dali nalog, da brani te zemlje proti svakomu, ko bi na njih s oružjem došao osim proti....

— .... Austrijancima?

— Dà, tako je!

— Čuj me Pijerko, još ću ti nešto pripovidjet, što mi još više zadaje misli.

— O Vlahu?

— Baš o njemu. Netom su Inglezi uljegli u Cavtat, ja sam predložio njemu i njegovu ocu, da odmah obavijestimo Miha Božovića, našega gragjanina, koji se sad nalazi u Carigradu kako pruski ministar, da smo se oslobodili Frančeza i da vas puk želi repupliku. To sam za to predložio, jer sam bio uvjeren, da bi on izradio u Porte, da se ona zauzme za pravo i zaštitu našega grada, kako se vazda do sad zauzimala. Ali Vlaho ne da o tome ni opepelit, dapače i oca nagovori, da nije prilika, da se to učini, jer bi se lahko mogao nać ingleški zapovjednik uvrijegjen, kad čuje, da ištemo zaštitu u Turčina.

— Da ti rečem istinu, Frano, kad se stvar dobro pretrese, mislim, da u tome nije imao baš krivo.

— Vjerujem, ali ne bi hotio....

— Što?

— Da ne bude po srijedi kakav dogovor!

— Danas su vremena, kad čovjek ne može ni sebi pravo da vjeruje. Sve se miješa, sve se valja, Bog sam zna, kako će sve ovo dospjeti. Svakako se i ja čudim, kako je to, da Inglezi, koji su, ima nekoliko vremena, uljegli u Cavtat, još ne vješaju naš barjak, nego samo njihov?

— I ja se čudim, to više, da su oni odavle Frančeze istjerali i oni uljegli, govoreći, da oni ne imaju druge nakane, nego potjerat odovle Frančeze, a onda uspostavit repupliku.

— A gdje se sad nalazi njihov zapovjednik?

— Evo ga u Cavtatu.

— Dakle poslušaj me, Frano. Ja ću sastavit molbu na njega, u kojoj ću sve predočit i zahtijevat, da izvrši, što je obećao; da ne oklijeva, nego da izvjesi naš stijeg i da proglasi repupliku.

— Dobro! Ti učini tako, a ja ću skupit potpise svê naše vlastele.

Pijerko sastavi odulju molbu, koju potpisaše sva dubrovačka vlastela, te se nalažahu u Cavtatu i Konavlima, pa je predade zapovjedniku Lowen-u u Cavtatu.

On ih lijepo primi i obeća, da će nastojat, da se u najkraćem roku izvrši, što oni žele.

Nakon dva dana primi Bona odgovor. Ali je bio sasvim u protivurječju sa obećanjem, jer je glasio: »Ja nemam nikakva naputka za uspostavu repuplike. Eno vam admiralja, obratite se njemu, on je vrhovni zapovjednik naše sile u Jadranskom Moru. *Lowen*, zapovjednik«.

Istom prilikom poruči Boni, da bi bilo najbolje, da pogje on glavom u admiralja na brod, te da od njega zaište ono, što je u molbi navedeno.

Pijerko je već bio pošao iz Cavtata, da preuzme mjesto namjestnika primorskijeh zemalja, jer i te osvojiše Inglezi, a njemu poslaše glasnika, da umah dogje, jer je imenovan namjestnikom.

— Dakle, što ćemo sad? govoraše Bona u skupu vlastele, a tu je bio i Kaboga. Čitali ste, što piše Lowen, a čuli ste, što poručiva.

— Stvar je dosta ozbiljna, odgovori Natali. To se ne može tako na prečac riješiti. Svaka se voćka žvaka pa proguta, a obličke ne proždire. Ja bi, da se sastanemo u Kaboge u kući, pa da tu mirno i trijezno promozgamo o stvari, dok štogod odlučimo.

— Ni u snu, to nikako! ösu Kaboga. Ne ću, da se küpite u mene u kući, da još Inglezi, koji su mi dali u ruke vlast namjestnika, promisle, da ja nijesam zadovoljan njihovom vladom. To ne može biti nikako! Nagjite kakvo drugo prikladnije mjesto za sastanak.

— Ne služi ni tvoje kuće, ni drugoga mjesta. Ja idem sam, idem ravno u admiralja u Triješće, bez sastanka i bez dogovora! Nijesu ni vremena, ni prilike, da se oklijeva, odvrati Bona.

— Nije ti koristi, da ideš, odgovori Kaboga. Sve što može učiniti Hoste, može i Lowen. Dakle, da oni kane sadar to učinit, ne bi te slali od jednoga do drugoga, kako od Iruda do Pilata, već bi odmah učinili.

— A ja ipak idem! Kücalo je na vratima, da se kuca, a ko ne kuca, tome se vrata i ne otvaraju! odgovori Bona ljutito i ode put svoje kuće, da se odmah spravi za putovanje put Triješća.

IX.

Petnajesti Studenoga 1813. osvane vedar i lijep kô u sred proljeća. Nebo vedro kô riblje oko, samo se na daleku obzorju crni mali oblačić poput osamljena stabla na širokoj livadi.

U Cavtatu se pred dućanom varoškog brijača Pera sjatilo nekoliko mješćana, pa pretresaju o svemu i svačemu.

— Jesi li čuo, što nam je sinoć pripovijedao Nikolica Konavljanin u Frane Postijerice u tovjerni? upita jedan od njih meštra Frana Klačinu.

— Kako nijesam, a nijesmo li za istom trpezom sjedali!

— Pa što na to govoriš?

— Da ne vjerujem prije nego vidim!

— A ja vjerujem, jerbo Nikolica zna dobro ingleški, on je puno vremena brodio š njihovijem brodima.

— A što vam je to pripovidio Nikolica? upita Luka Car, pećar.

— Pripovijedao nam je, brate, odgovori mu onaj prvi, da je čuo od jednog Ingleza, da će jutros doći njihov glavni zapovjednik u Cavtat, pa da će razviti dubrovački stijeg.

— Vigji čuda, a meni se noćas snjelo, da je vas Cavtat okićen ingleškijem i dubrovačkijem barjacima, umetne jedan iz skupa.

— Tebi se snjelo, a do malo ćeš vidjet, da će se u Cavtatu vijati u istinu opet kako i prije stari barjak svetoga Vlaha.

— Evo fregate, evo fregate! zaviče seoski danguba Marko. Sad će pucat, bum, bum, bummm, pa će nas svijeh ubit! Haj, bit će mesa ždralima! Brrrr!

Svi se okrenuše put onamo, kuda je Marko rukom kazao, te vidješe, gdje je iza konavoskijeh stijena provirio veliki ratni brod.

— Koji je stijeg po krmi? zapita meštar Frano brijača Pera. Da nu pogledaj, ti dobro vidiš!

Brica Pero napravi rukama šašku nad očima, dobro upre gledom put broda, pak će:

— Frančez, Bog i duša Frančez, ja dobro razaznavam zastavu!

Na te riječi svi ostaše kô gromom ošinuti, pak se u čudu zgledaše. Ništa ne govore, al im se na očima čita, da pitaju: »Što ovo znači?«

— Evo ti mũke i nevolje! Sad će početi na nas pucat i poginuti ćemo kako miši u stupici, progovori prvi Pero.

— Nije tebi žao, što će oni pucat, oglasi se danguba Marko, ni što ćemo svi poginuti, ma ti je žao, da ti ne odvedu sobom mladu nevjestu, što si je onomadne doveo u kuću!

— Nosi te vrag, vrlo li vazda š njime šuruješ, okosi se na nj Pero, a ostali se nasmijaše, i ako su ih svakojake crne misli salijetale.

— Ne bijaše se sad ženiti, kad nijesi sjeguran, da ćeš moći čuvati ženu, luda glavo, odvrati mu varoški danguba, pa rukama u špagu i pozviždavajući strugnu nekud dalje.

Nu domalo se svačije dreselje pretvori u veselje, jer, kad brod pristupi bliže, upoznaše, da se na njemu vije ingleška a ne frančeza zastava, kako im brica bijaše krivo priopćio.

— Ej meštre Pero, i ovi te put izdala tvoja mudrost! Kakva frančeza zastava, grom te ošinuo, kad se eto na brodu vije ingleška! oglasi se meštar Frano.

U prvi mah nije bijedni brica znao, kako bi se iz mũke izvukao, al se dosjeti, pak će:

— Bit će bio za kakvu varku izvjesio frančezu zastavu, a sad, kad se približio, izvjesio je svoju, da ga poznamo, ko je.

— Da se ti ne prepaneš! primjeti meštar Frano.

U to brod prispije pred sami otvor luke i tu se ukotvi.

Skoro je vas Cavtat plivao u radosti i veselju. U prisutnosti nekoliko vlastele i množine sakupljenog naroda, podizao je ingleški oficir na visoku lijenku, usagjenu na igalu, stijeg svetog Vlaha, a sa usidrene gjemije »Baccante« grmjeli su topovski hitci na pozdrav slavnom stijegu, koji se opet poslije toliko godina lagodno razvijao na vršcu tanke lijenke.

— Sad je na vama, govoraše Hoste Kabogi, da pobunite i sakupite Konavljane i Cavtaćane, pa da udarite na grad i na Gruž, te da istjerate Frančeze, i tako ih ne će više biti u ovim krajevima.

— Za to se hoće naporna truda i vještine a i hrabre vojske, a Konavljani nijesu na to naučni, odvrati Kaboga.

— Nemojte se, gospodine grofe, bojati, sokolio je Kabogu mladi poručnik Macdonald, željan boja, da se u njem proslavi; vi s kraja a mi s mora, pobjeda će bit naša sjegurno!

Kaboga nije nekako vele bio oduševljen za ovaj pothvat, ali da pogodi Inglezima, ne mogaše na ino, nego izda naredbu, kojom zvaše Konavljane, da krenu pod oružjem i s hranom na opsijedanje Dubrovnika. Uvjeren je bio, da Konavljani, koji se nikad ne bijahu izložili pogibeljima boja, ne će poslušati ovu naredbu. Ali se prevari! Konavljani skoknuše svi kô jedan, te

se skupiše pod domaće barjake i vikahu da se ide osvajat Dubrovnik.

Uvidi tad Kaboga, da on sam ne može izvršit tako teški pothvat, te zato pohrli k Ivu Natali.

— Ivo, eno su svi Konavljani pod barjacima i naoružani do zuba, hoće da jurišaju na grad. Što ćemo sad? Ko će ih predvoditi, ko li će zapovijedati? Mučan je ovo posao!

— A što je od Župljana? upita Natali.

— Ne znam ništa za njih!

— Čuj me! Ja idem u Župu, da nauckam Župljane na ustanak, da se i oni pridruže Konavljanima, a ti u toliko gledaj, da dovedeš što više Konavljana i Cavtaćana.

Do osam dana iza ovog razgovora i to baš na 23 Studenoga pokaza se junačka četa na vrsima brdâ poviše Dubrovnika. Tu su Konavljani sokolovi, Župljani junaci i lukavi Cavtaćani, a predvode ih Kaboga i Natali sa još dosta druge mlade vlastele.

Odmah navališe na carsku tvrgjavu na vrh Srgja, prodriješe sve do samijeh vrata, ali biše suzbijeni, jer su bili naoružani samo puškama, a Frančezi pucahu iz topova na njih sa svijeh tvrgjava gradskijeh, te s Lokruma i sa Srgja.

Ipak uspiješe, da na Žarkovici zasade dubrovački stijeg i potjeraše Frančeze s Bosanke.

Sutra vas božji dan ostadoše na tijem mjestima, premda bijeni sa svijeh frančezijeh utvrda.

X.

— Ej nevjero, nigdje te ne bilo! Ej prokleto koljeno Brankovića, vrlo ti li se još tvoga sjemena po svijetu nalazi! jadikovaše Natali.

— Ili se kod od našijeh iznevjerio? zapita Kaboga.

— Kamo sreće da nije!

— A ko je to, kuća mu se da Bog da iskopala!

— Nesrećni Miho Giorgi pogrdi sebe i svoj soj, guja ga ujela, da bi li!

— A što je uradio?

— Izdao je domovinu, izdao je i samu svoju obitelj, svoje tijelo prodao Frančezu a vragu dušu! Jutros, dok si ti bio u Rijeci, našijem smo očima gledali čudo nevigjeno. Sve je naše vlasteoske obitelji, što su bile u Gružu i u Lapadu, uveo jutros sa žandarima u grad i tu ih zatvorio.

— Zatvorila se i njemu vrata od raja, da Bog da!

— A to ga je potkupio gjenero Montrichard i naredio mu, da to učini, jer se je bojao, da ne bi oni, kad su slobodni, i nadalje puk bunili. Grdno li je, brate, bilo vidjeti stare vijećnike i sijede vladike usred bajuneta a vodi ih dubrovački vlastelin! I sam je svoju obitelj stjerao megju bajunete i u grad doveo, doveli i niega gjavoli u sred pakla!

— Oj prokleta izdajo i prevaro! usdahne Kaboga.

— Jadanje je zaludu, dragi Vlaho, sad valja puk nauckati, da udari na grad, primjeti Natali.

I s jedne strane Kaboga, s druge Natali uzbuniše Gružane, te se i oni pridružiše Konavljanima i Župljanima, pa udare na grad, ali bijahu suzbijeni. Ipak Frančezi nijesu imali u svojijem rukama drugo, nego sam grad.

— Valjalo bi dić i Primorce na oružje, govoraše Natali Pijerku Boni.

— I ja to mislim. Oni će nam dosta valjati, odgovori Pijerko.

Zatim vijećahu i odrede, da Pijerko ide s četom Konavljana dizati Primorce na oružje, što on i učini i u kratko vrijeme pobuni sve Primorje.

Jednoga dana, dok je još Pijerko u Primorju bio, dogje k njemu odaslanik austrijskog gjenerala Tomašića, te mu preda pismo.

U tome pismu, pisanom u Kninu, Tomašić naregjivaše, da Stonjani i Primorci imaju položit zakletvu vijernosti austrijskom ćesaru Franju I.

Pijerko pročita pismo, pak će poslaniku:

— Što znači ova naredba?

— Ne znam, gospodine, odvrati mu ovaj. Ja imam samo naredbu, da vam ovo pismo predam.

Pijerko gjipi na noge, postavi se pred poslanika, pak će mu:

— Kažite gosparu gjeneralu, da je mene ovdje postavila ingleška vlada i da su u ovom kotaru već uspostavljeni zakoni i stijeg repuplike. Zato, da ne poznam nikakvu drugu zapovijed ni naredbu, izim sa strane ingleške vlasti.

To reče i ljutito okrene legja poslaniku. Isto poslije podne krene s Primorcima u Gruž, da se pridruži ostalijem ustašama.

XI.

Čovjek je božji stvor, koji se razlikuje od ostalijeh živijeh stvorova jedino razumom. Ali, ako pusti, da mu srce nadvlada razum, tad se ponizuje, gubi svoje čoečko dostojanstvo i postaje sličan živini, koja nema razuma, nego se požudno podava strastima svoga srca. Ko ne umije, da dobro upotrebi ovaj božji dar, razum, bolje da ga i nema, jer ne bi kaljao ljudsko ime. A mržnja, zavist, oholost, taština i silesija drugijeh strasti, kô da vrebaju zgodu, da se čovjek kani razuma, pa da im pusti slobodne ruke, da njime ovladaju. I kad se to dogodi, nastanu po pojedinca, po cijele skupine, a gdjegod i po cijele države i narode grozne poslijedice, kojim se više lijeka ne nagje.

I u ovom važnom poduzeću, da se uspostavi dubrovačka repuplika, strast je doprinijela svoju, omela je ovaj snažni pothvat.

Vlaho Kaboga, koliko je bio mudar i vrijedan, pustio je, da njim ovlada oholost,

koja je bila udesna za nj i za cijelo preduzeće.

On je opazio, da je nastala zavist izmegju Hoste-a i Lowen-a, koji će od njih dvojice biti vrhovni zapovjednik, te hotjaše, da se tom prigodom okoristi, ne sjećajući se, da i njega svlagjuje strast gora od one, koja je ovom dvojicom gospodovala, biva oholost! Promisli, da će mu biti lakše postignuti od Lowen-a kakvu veliku čast, nego od Hoste-a, jer je želio, da bude odlikovan kakovom visokom časti, te zato zaište u Lowen-a, da mu podijeli kakav naslov. Lowen, radostan, da Kaboga priznaje njega a ne Hoste-a vrhovnim zapovjednikom, s mjesta ga imenuje »vrhovnijem upraviteljem kopnenijem dubrovačke repuplike« i podijeli mu naslov »glavnog zapovjednika ustanka za opsijedanje Dubrovnika«.

Topio se Kaboga od veselja radi dobivenijeh naslova, ne sluteći, da će ti naslovi upropastit i njega i cijeli pothvat!

Hoste, koji je Kabogu imenovao namjestnikom Konavala i Cavtata, koji mu je predao stijeg dubrovački, koji je imao svo ratno orugje i velike ubojne gjemije pod svojom zapovijedi, smatrao se uvrijegjenijem radi Kabogina ponašanja, pošto je ovaj njega zapostavio Lowenu, koji nije imao nego samo šaku vojnika i dvije male ubojne lagje.

To je urodilo teškijem poslijedicama!

Dok se Kaboga banio svojijem naslovi-

ma, doleti u noći izmegju 8. i 9. Prosinca k njemu jedan uhoda i javi mu, da se Frančezi okúpljaju nakanom, da prodru iz grada i da navale na glavni ustaški stan u Gružu. Kaboga odmah pobrza, da to javi Natali, koji se nalazio s poručnikom Macdonaldom i sa četom ustaša na Bosanki. Hotio je, da obavijesti Natali-a, jer nije bio stalan, da li će Frančezi navalit na stan u Gružu ili na Bosanku.

On sam razmjesti vojsku po Pilama i naredi, da čuvaju neprijatelja i da na nj navale. ako bi kušao prodrijeti iz grada. A zaboravi, da grad ima i druga vrata, kud bi Frančez mogao lako izaći, jer tamo nije bilo nikoga, nego samo mala straža ustaša.

Čekao je do ponoća s vojskom na Pilama, a kad je vidio, da se niko iz grada ne miče, krene put Gruža, tu raspusti vojsku, a on s onijem, koji se nalažahu u glavnom stanu, u zaselku Sorgo, baci se na postelju i mirno zaspi.

Ove noći pri samo svanuće hodio je Pijerko Bona put Gruža, da pregleda straže narodne vojske. Malo niže »Boninova« iskočiše preda nj dva momka u odori frančezijeh vojnika, ali bez oružja. On se s prva strese, al se odmah sabere, te se maši rukom za balčak mača.

— Ne bojte se, gospodine, oslovi ga jedan od njih, mi dolazimo k vama, da vam pomožemo, a ne, da vam odmožemo.

— Ko ste vi? zapita ih Pijerko, držeći još uvijek ruku na maču.

— Mi smo Hrvati, a frančezi vojnici. Noćas kad se dobro smrklo ostavimo naš logor i dogjosmo, da se predamo dubrovačkoj gospodi, pak ćemo se i mi boriti za slobodu.

— Evala vam djeco, vidi se, da krv nije voda!

— Ali, gospodine, nemojte dangubit, jer vam se gruba piše. Sva je frančeza posada izišla noćas iz grada kroz vrata od Ploča i ustalila se na Srgju, te će jutros navalit na vaše u Gružu.

— Hvala vam, djeco, na obavijesti. Trčite u Gruž, tamo ćete naći našijeh ljudi, pak se pridružite njima! uputi ih Pijerko, a on stade trčati put Gruža, što su ga noge nosile.

Kako izvan sebe uleti u glavni stan, te ravno u sobu, gdje je Kaboga spavao.

— Vlaho, Vlaho, diži se, zlo te ne smelo, pogibosmo jutros! razviče se Pijerko poviše Kabogine postelje.

Kaboga onako iza sna nije znao, što se dogodilo, nije znao, da li snijeva ili je zbilja. Nu kad protare oči i vidi Pijerka poviše glave, umah je razumio, da se nešto važno sbiva.

— Koji je opet vrag, što se tako derečiš? upita Pijerka.

— Jad i nevolja i tvoja luda pamet! Do ponoća si čuvao Pile, a Frančezi su

izišli na Pločama! Nego ne dangubi, diži se odmah! Oni su na Srgju, pa će sad na nas navaliti!

To reče i ne čekajući odgovora, izleti iz kuće, da budi i zove svakoga, za koga je znao, da je njihov pristaša i da je kadar baratati oružjem.

Na svu müku sakupi jedva 50. ljudi i to oružanijeh samo puškama. Ti se svi zatvoriše u glavni stan.

Na jedanput ču se neka silna buka izmiješana sa puškaranjem i trubljenjem. Francezi silaze sa Srgja, te opkoljuju glavni ustaški stan.

— Sad braćo ili nikad, sad je čas, da pokažemo, da u nama vri dubrovačka krv, da smo vijerni potomci našijeh starijeh, da se i mi umijemo boriti za slobodu. Ili budimo slobodni, ili izginimo svi jedan po jedan. Što će nam život bez slobode! sokolio je Pijerko svoje.

— Živjela sloboda! Živio gospar Pijerko! zaori iz svih pedeset grla.

U to zviždnu prva neprijateljska kruglja kroz zrak, te u prozor, pa povišе Pijerkove glave izleti vanka na drugu stranu kroz protivni prozor.

— Udrite braćo za slobodu! zaviče kapetan Mato Milić, a pedeset pušaka planu kô jedna.

Puna je četiri sata trajalo ovo puškaranje. Ustaše su bili više sasvim iznemogli.

Oko ručanjeg doba u času kad zamukoše i dubrovačke i frančeze puške, ču se neko puškaranje s brda. Pijerko pogleda put onamo, odakle je taj šum dopirao, te upozna megju grmljem brda i dimom pušaka, riječki barjak,

— Marcijo Marcijo! zvao je veselo svoga brata. Naša je bobjeda, evo nam pomoći! Držimo se još malo, pomoć je blizu, evo Riječana, evo ih povišе nas, čuješ kako viču: »Pobjeda, pobjeda«!

— Pobjeda, pobjeda, hurah! vikaše Marcijo u dvorani, što ga je grlo nosilo. Još samo trenutak braćo, evo našijeh vijernijeh Riječana, evo pomoći, suzbit ćemo silnog neprijatelja!

A Pijerko je trčao kako izvan sebe po kući i tražio Kabogu, jer ga ne vigjaše megju borcima. Napokon ga nagje, gdje leži u jednom kutu već sasvim klonut.

— Ne boj se, Vlaho! Naša je pobjeda, pomogao nas je naš stari parac sv. Vlaho, evo nam idu Riječani u pomoć! vikaše Pijerko. Što si klonuo, daj zgrabi dževerdo, pomozi i ti, prije po ure ćemo, ako Bog da, slavit pobjedu!

Na te se riječi Kaboga podigne, te poduprt o rame svoga vijernog sluge Glavana, pristupi k jednoj luknji u zidu, provuče kroza nju cijev od puške, te sipaše ubojita zrna u neprijateljske redove.

U to Riječani sigjoše sa brda, te se postave postrance neprijatelja, pa siplju ži-

vi oganj iz pušaka, ne da hitac hitcu odušiti.

Frančezi se raspršaše ko tamo, ko amo, gdje je ko prije mogao, a iz opsjednute kuće gromovito zaori:

— Pobjeda, pobjeda!

Od četiri stotine Frančeza ostane ih više od stotine što mrtvijeh što ranjenijeh, a vrli ih Riječani nekoliko i zarobiše.

Od opsjednutijeh pogiboše dvojica, a Pijerko Bona dopade teškijeh rana.

K večeru istoga dana brzaše Marcijo Bona put vrha brda, da vidi, što je od Natali, koji se tu sa četom ustaša nalazio.

— Što je za Boga od tebe, gdje si jutros, o dlaci svi ne izgibosmo, a od tebe ni glasa ni traga! Neki dapače viču, da si nas prevario, da si izdajica! govoraše Marcijo Natali-u, kad se na brdu š njime sastao.

— Nije, moj dragi Marcijo, koljeno Natalića nikad izdajničko bilo, pa ne ću ni ja navrći tu sramotnu ljagu na ime, koje sam od mojijeh pregjijeh neockvrnjeno naslijedio! odgovori mu Natali.

— Da gdje si jutros? Svi smo te čekali kô ozebao sunce, kad ćeš nam doći s tvojijem ustašama u pomoć.

— Nijesam pritekao u pomoć, jer nijesam mogao za dva razloga. Prvo, jer od neprestane pucnjave topova s carske tvrgjave nijesam ni mogao čuti puškaranje u Gružu; a drugo, jer sam svaki čas strepio i čuvao

se, da me neprijatelj ne opazi i ne opkoli! Jedino za to nijesam došao, ali, eto, sveti je Vlaho pomogao i pobjeda je naša.

— Dà. Neprijatelja smo raspršali pomoćju svetoga Vlaha i našijeh hrabrijeh Riječana.

— Ti se veseliš toj pobjedi Marcijo i svaki bi joj se Dubrovčanin morao veseliti, al' ipak, napomenut ću ti onu našu staru: U dobru se ne podnesi, a u zlu ne podlezi!

— Hoćeš da rečeš, da se ne bi mi sad radi ove pobjede uzoholili, pa uzdajuć se puno u se, malaksali?

— I to, al' i još nešto drugo!

— Biva?

— Znaš li, gdje su ingleški brodovi?

— U konalu od Kalamote.

— I na jednomu se od njih nalazi Hoste.

— Jest!

— Pa zašto ne pitaš, gdje su oni jutros? Bar su nam oni mogli pružit valjanu pomoć!

Marcijo se malo zamisli, pak će:

— Istina! A ja, vidiš, nijesam na to ni promislio!

— Razumiješ li me dakle, što ti ovijem hoću da rečem? Da je crno nama, kad bi smo se u ičiju pomoć uzdali. Marcije — nastavi Natali i kucne ga pri tom rukom po ramenu — pamtiš li što je vazda govorio pokojni Gjono: »Uzdaj se u se i u svoje kljuse«!

— Pamtim, pamtim! I meni se čini, da bi nam teško bilo uzdajuć se u ma čiju pomoć, jedino u onu odizgar — i pokaže prstom put neba — jer, opet zaludu sve »bez pomoći Višnjeg s nebi«!

— Tako je, prijatelju!

— Mene zovu prešni posli, završi Marcije, ja idem, a ti ostaj tu do nove naredbe.

I prijatelji se poljubiše pa rastadoše.

XII.

— Dà, gosparu Vlaho, govorio je drugi dan nakon pobjede u Gružu Miho Milić Kabogi, sad nam se pruža lijepa prilika. Frančeza nema u Konavlima, nema u Cavtatu, nema ih nigdje na otocima, ni u Primorju, a i iz Gruža smo ih eto istjerali. Još jedino grad ostaje u njihovim rukama. Dignimo im i to, potjerajmo ih i otole, pa eto su nam sva mjesta slobodna. Frančeza ne će bit više nigdje na dubrovačkom zemljištu, imat ćemo opet našu slobodnu repupliku.

— Istina, moj Miho, ali grad je tvrd a tvrgjave su mu dobro naoružane, na grad je veoma teško udariti.

— Ali puk se buni i hoće po što po to, da se na grad ide. U puku je veliko oduševljenje, svak želi, da to što prije bude. Zato su i poslali mene k Vama, da Vam javim, da je to opća želja, i da to valja da bude još danas prije noći.

— Još danas?!

— To puk hoće i ište a mi ne smijemo popustiti, jer je sad oduševljenje puka, kako Vam već rekoh, veliko. Valja ga dakle umjeti dobro upotrebiti, nadasve sad, kad su Frančezi smeteni radi poraza u Gružu.

— Dobro! Kad baš puk hoće, neka bude. Ali, slušaj me, Miho! Grad je veoma tvrda kost, te se hoće velikijeh topova i dosta džebane. Svega toga mi nemamo ili imamo sasvijem malo. Zato ću ja sad odmah poći na brod zapovjednika Hoste i moliti ga, i ako nam ne će doći u pomoć, da nam barem zaimlje nekoliko topova, te praha i olova.

— Živio, gosparu Vlaho! Ta ti je dobra i zgodno promišljena. Ja idem odmah, da javim našoj vojsci Vaš mudri savjet i odluku, a Vi učinite, što ste nakanili.

Malo iza ovog razgovora vozila se gruškom lukom lagja put Kalamote. U njoj je Vlaho Kaboga i dva veslača.

Kad je lagja prispjela u konô od Kalamote, zaustavi se ispod najvišeg broda. Kaboga se iskrca, te se pope na palubu. Na vrh stuba ga dočeka stražar, koji ga zapita:

— Molim, ko ste i koga tražite?

— Želio bi govoriti sa gospodinom zapovjednikom Hoste-om.

U to bijaše već tu pristupio jedan oficir, te pozdravi Kabogu i odvede ga u Hosteovu sobu.

Soba se nalazila na prvom spratu broda. Vrata bijahu otvorena, a Hoste sjedaše zavaljen u naslonjaču i čitaše nekakav spis.

— Dobar dan, gospodine zapovjedniče! pozdravi Kaboga s vrata od sobe.

— O, vi ste, grof Kaboga! Što želite? odvrati mu Hoste i uspravi se na naslonjaču, te pokaže rukom na drugi obližnji naslonjač, nudeći Kabogi, da sjede.

Kaboga učtivo pristupi, sjede, pak će:

— Bit ćete čuli, da smo jučer potukli Frančeze u Gružu?

— Znam!

— Još im ostaje samo grad u rukama.

— Istina!

— Narod želi, da se njih oslobodi.

— Lijepa želja!

— I to još danas!

— Nikad bolje!

— Mi valja, da se okoristimo ovom željom naroda, te da dobro upotrebimo ovu lijepu priliku, kad su Frančezi sbunjeni radi poraza u Gružu.

— Lijepa misao!

— Ali nam fali topova!

— Skujte ih!

— I džebane!

— Napravite je!

— Ali kako i odakle skovat topove i napraviti džebane!

— Pa kad ne znate Vi, zar hoćete, da ja znam!?

— A ja sam baš došao k Vama, da nam zaimljete nekoliko topova i džebane.

— Pa da ja ostanem bez oružja! Ala lijepa li ratnog broda bez oružja i bez džebane!

— Nu to je samo do sutra, dok osvojimo grad, a onda ćemo Vam sve povratiti. U toliko ste vi ovdje sjegurni, od koga se plašite? Frančezi su daleko, a Rusi i dalje!

— Ja Vam se samo čudim, gospodine grofe, kako imate smionstva, da u mene dolazite to pitati!

— Nijesmo li zar pod Vašom zaštitom?

— Čudnovato, opet Vam govorim, da u mene dolazite pitati topove i džebanu, dočim u drugoga ištete časti i naslove! Ko Vam je dao naslove, taj neka Vam dade i topove!

— Ali odakle će mi dati, kad i sam nema nego veoma malo?

— Nek Vam dade to malo što ima!

Razumio je Kaboga, da mu Hoste prezirno odgovara i da ga šalje u Lowena, zato jer je u ovoga časti iskao. Pokaje se, što je učinio ono, na što ga je hlepnja za čašću nasukala, ali je više bilo docna. Iza učina, kajanje slabo pomaže! Pokunjen se vrati s Hoste-ovog broda u Gruž.

Nakon malo dana iza ovog posjeta čitao se prilijepljen po cijeloj dubrovačkoj državi ovaj proglas, potpisan od Hoste-a:

»Nije svrha moga pothvata da uredim »dubrovačko zemljište, nego samo da otole »potjeram frančezu vojsku. Kadar to izvr»šim, otputovati ću, da se pridružim mome »admiralju. Pitanje dubrovačke zastave ne »mogu za sad riješiti, ali svakako jamčim, »da će od Ingleza biti poštovana, kao za»stava države zaraćene s Francuskom«.

Iza kako je izdao ovaj proglas, otputuje put Boke Kotorske

Eto kakvu su valjanu pomoć Dubrovčani izgubili, a sve radi velike požude za čašću svoga poglavice!

* * *

Pijerko je Bona ležao od zadobivenijeh rana i nije se mogao maknuti iz postelje. Kaboga pako nije imao toliko eneržije, da obuzda razuzdanost ustaša, koji su grabili i činili nasilja stanovnicima Pila i Ploča pa i Gružanima. Puk je kleo i proklinjao Kabogu, ali on se zadovoljavao tijem, da su mu odani oružani ljudi i zato je njihovu razuzdanost podnosio i mirno gledao.

U toliko prispije prvijeh dana Prosinca kapetan Lowen u Gruž i dade pomoć ustašama, pridruživši im 50 oružanijeh Ingleza i pomagajuć im sa dvije ubojne gjemije.

Cijeli Prosinac opsijedahu ustaše grad i gradske utvrde, a kroz to su vrijeme dubrovački brodovi plovili pod starijem stijegom svetoga Vlaha.

Nu, kad su neki od ovijeh brodova prispjeli na Rijeku, avstrijska im vlada ne dopusti, da krenu otole pod dubrovačkijem stijegom, nego ih prisili, da izvjese avstrijski.

XIII.

— Sad smo više sjegurni, govoraše Koprivica, jedan od vogja ustaša, prijatelju Zglavu.

— Kako to misliš?

— Sjegurni smo, jerbo osim nas i Ingleza, sutra dolaze Hrvati s gjeneralom Milutinovićem, da nam pomognu istjerati Frančeze.

— Čuo sam i ja nešto o tome, ali je li to baš istina, da oni ne dolaze za drugo, nego da nama pomognu?

— Borme, mislim, da ne dohode za drugo, a i gospar mi je Vlaho ovako pripovidio.

— E, ako baš zato dolaze, tad je još malo opstanka Frančezu u ovijem stranama, jer ćemo ga mi, Inglezi i Hrvati zaista istjerati, pa da je i tri puta jači, nego što je.

U to naljeze megju njih Frano Bona, koji se baš ono jutro iz Triješća bio povratio.

— Dobro nam došli, gosparu Frano! oslovişe ga objegrlice.

— Zdravo da ste, djeco! Kako idu naši posli na ovijem stranama?

— Dosad dobro, a čini mi se, da će i bolje, odgovori Koprivica. Znate li Vi štogod, je li istina, da nam sutra dolaze Hrvati u pomoć?

— Dolaze, ali u ime Avstrije, jer su oni avstrijski vojnici.

— A hoće li oni, recite nam, pripomoći nas, da istjeramo Frančeza?

— Nadam se, da hoće.

— Bogu hvala, tad ćemo biti sasvijem slobodni! usklikne Zglav.

— Bože daj, sinko! Ali sve nešto slutim, a dao Bog da izagje na dobro! opazi Bona.

— Što to misliš, gosparu Frano, vjere ti?

— Ne znate vi još, kakav je danas svijet: svak gleda samo svoju korist.

— To hoće rijet?

— Ne bi hotio, da se oslobodimo Frančeza, a da.......

— .... naprtimo na rame koga drugoga! presječe ga Koprivica. I ja sam to isto promišljao, ali nijesam hotio govoriti.

— Dà, dà, tako je! Valja se čuvati i biti jako oprezan u ovijem stvarima, reče Bona i ode.

Drugog su se dana svi ustaše veselili i davali oduška svome veselju u pjevanju i plesanju, jer je prispio u Gruž avstrijski gjenero Milutinović sa dva bataljuna Hrvata. Ova se vojska odmah pridruži Inglezima i ustašama, te stadoše zajedno opsijedati grad. Na zaravanku se zaselka Sorgo viju tri zastave: s jedne strane ingleška, s druge avstrijska, a po srijedi dubrovačka.

— Dragi prijatelju, govoraše Frano Bona Natali-u, što ti se čini od Vlaha?

— Ne razumijem ga ni ja! odvrati Bona. Pripovidio mi je on isti, da mu je rekao Milutinović, da je poslan od cara, da istjera Frančeze iz Dubrovnika, ali ni da ukine, ni da uspostavi republiku. Dok je ovdje bio Lowen, vrtio se oko njega kô sveti Matija oko poklada, dok nije izradio, da ga nadari zvučnijem naslovima. Sad, kad je došao Milutinović, uhvatio se njega kô

lupar kamena, pa eto ga je i on potvrdio ili bolje imenovao namjestnikom. U toliko je Lowen razumio, da se na nj vele ne obazire, a da se do mila Boga udvara Milutinoviću, pa ti je lijepo nas ostavio i otputovao put Visa, izlikom da je bolestan. A Lowen je bio baš onaj, koji je pravo mislio i koji je srcem radio za našu korist. Nije dosta, da smo izgubili Hoste-a, nego eto sad i njega, a sve poradi Kaboge!

— Reci, poradi njegove lude oholosti!

— Tako je! Sad je ostao sam, da zapovijeda i predvodi u opsijedanju grada, sad je miran, kad se može smatrati vrhovnijem zapovjednikom! Nu sve mu to prosto bilo, ali znaš li što sad čini?

— Što?

— Izdava naredbe i zapovijedi ne pod svoje ime, nego u ime.....

— Koga?

— U ime avstrijskog gjenerala!

— Ma što mi govoriš, duše ti!

— Govorim ti na žalost golu istinu! I meni je žao, da je moram govoriti, ali hoćeš, nećeš, tako je! Ja sam mu dapače prigovorio, zašto to čini, a on mi je tad okresao, da mu je Milutinović tako naredio. A kad sam mu spočitnuo, zašto se nije tomu opro, nije mi ništa hotio da odgovori.

— Da kojom se namjerom on pokorio toj naredbi?

— To je ono, što ni ja ne mogu dokučiti. Tu mora da se nešto treće krije!

— Bože moj, kako će sve ovo svršiti i što će se napokon od nas dogoditi?

— Može biti svega, al me mori neprestano crna slutnja! odgovori Bona i htjede, da će još nešto reći, al' u to dospije k njima jedan Kotoranin, pak će:

— Znate li, gospodo, što se u Boci događja? Umakao sam od tamo i brzao, da vas potanko obavijestim.

— Govori, Tripo, što je? zapita Natali.

— Neka malo odahnem, pa me poslušajte. Ubio me veliki put! — Dakle čujte! Avstrijanci s Milutinovićem na čelu padoše pod Hercegnovi. Crnogorski je vladika na to odmah zatvorio vrata od grada, veleći, da je on zauzeo svu Boku u ime Rusije, te im zaprijeti, da ne idu naprijed, jer će tad navaliti na njih njegova vojska, kojom on kao ruski gjenero zapovijeda.

— Oho! usklikne Bona.

— Tadar zapita Milutinović Hoste-a, što je u stvari, a ovaj se poče izvinjavati, tako da je Milutinović razumio, da je izdaja po srijedi.

— Izdaja! zaupiše Bona i Natali zajedno.

— Dà, izdaja. Jer, dok je Hoste zvao Milutinovića, da dogje zauzeti Kotor, on je već bio ugovorio s frančezom posadom, da grad predadu crnogorskom vladici kao ruskom gjeneralu.

— A Milutinović? upita Bona.

— Na te se riječi zapanjio! Još mu reče

Hoste, da će ukrcati kotorsku artiljeriju, da će Kotor i utvrde predati vladinoj komisiji, sastavljenoj od saveznijeh pokrajina Kotora i Crnegore, a zatim, da će otići, da opsijeda Dubrovnik.

— Da opsijeda Dubrovnik? Da li samo dok potjera Frančeze, ili da ga osvoji za sebe? upita Bona više instinktivno nego razložito, jer se zaista nije mogao nadati, da može ovaj Kotoranin znati, što kani Hoste.

— To ne znam, gospodo, odvrati Tripo. Svakako, ovo su vremena, kad valja sto oči otvoriti i na sve veoma oprezno paziti. Ali, ja sam gladan i umoran od puta, idem, da se malo poštapim i da počinem.

Kad su opet Bona i Natali ostali sami, zapita Bona:

— Jesi li čuo lijepijeh novosti?

— Čuo sam, a razumio nijesam ništa, jer ko zna, na što sve ovo smijera. Nu reci mi, molim te, jesi li se sastao u Triješću s ingleškijem admiraljom?

— Zato sam tamo i otišao!

— Pa što ti je rekao?

— Ni vrag crn, ni majka mu bijela. Rekao mi je, da on nema drugog naloga od svoje vlade, nego samo, da podupire pothvate Austrijanaca u Jadranskom moru, te zato, da on ne može narediti svojijem potčinjenijem zapovijednicima, da obnove našu repupliku.

— Aha! presiječe ga Natali.

— Ali je nadodao, da, ako se mi sami

vratimo na naš stari ustav, ako razvijemo naš stijeg, ako se naoružamo na ustanak...

— Tad?

— Čekaj! I ako to bude samo proti Francezima napereno, da...

— . . . . da će oni to mirno gledati?

— Ne, nego da će vojska, koja je u dubrovačkijem vodama, a pod njegovom zapovijedi, ovaki naš pothvat pomagati.

— Hm, hm! promumlja Natali i zaklima glavom.

— I u tom smislu mi je predao jedno pismo za Lowen-a.

— A jesi li mu ga predao?

— Kako ću mu ga predati, kad je on prije otputovao iz Gruža, nego sam se ja vratio iz Triješća! — Dapače mi je još i to rekao, pošto je ovo čisto politička stvar, da će valjati, da se o tome bude govoriti u glavnom stanu sadruženijeh vladara, te me svjetovao, da tamo pošaljemo ovlašteno čeljade, koje će pregovarati s ministrima saveznijeh država. Još mi je rekao, da su se tako vladale neke njemačke repuplike, pa da su eto sad uspostavljene.

— Vjeruješ li ti to sve? upita Natali.

— I vjerujem i ne vjerujem! Na svrhu mi reče, da će on u toliko javiti svome ministru, neka obavijesti ingleški dvor, da su me naša vlastela k njemu poslala, da zaištem pravo na uspostavu naše repuplike, i da se toga prava mi nijesmo nikad odrekli.

— Što bi nam dakle sad trebalo učiniti?

— Valjalo bi, da Kaboga, kako namjestnik, sazove zbor vlastele, pa da tad sami uspostavimo naš ustav. O tomu ga treba obavijestiti koliko prije.

— Hajde ga odmah nagji i reci mu, kako se ima vladati! reče Natali, te se rukuje s Bonom, na što on odmah ode da traži Kabogu.

Još isti dan nagje Kabogu i pripovijedaše mu, što ga je admiralj svjetovao, pak će:

— Ti, kako namjestnik, valja da svakako zazoveš svu vlastelu na dogovor, i to udilj, i tu ćemo odlučiti, da se preuzme naš stari ustav.

— Ne mogu! Nije sad zgodna prilika, da takovu odluku prihvatimo, jer na nju ne bi Avstrijanci nikako pristali.

Bona se časkom zamisli, pak će:

— Tad ćemo učiniti nešto drugo. Naći ćemo kakvu izliku, da prisilimo Milutinovića, nek prizna jedan upravni odbor, koji ćeš ti imenovati, a taj odbor neka se brine za sve.

— Ni to! Zaludu, Frano! Ja ne ću ni na šta pristati, što ne bi bilo Milutinoviću po ćudi!

Na te riječi Bona ništa ne odgovori, nego ode k Natali, kojemu sve pripovjedi, što mu je Kaboga rekao, pa završi:

— Lijepo je bila moja osnova promišljena, jerbo, kad bi Kaboga imenovao odbor i predložio ga Milutinoviću, a on ga odobrio, imao bi tad Kaboga slobodne ruke

i mogao bi raditi, a da mu ne bi bilo potreba imati ovlaštenje Milutinovićevo. A ovaj se paka ne bi mogao nikako oprijeti, valjalo bi da muči. Na taj bi se način bila osnovala neka vlast, koja bi se mogla danas-sutra umiješati i u domaće političke posle. A ovako od svega toga ništa!

— Bože me čuvaj prijatelja, a od neprijatelja ću se sam čuvati! usdahne Natali.

— A sad sam smeten kako kučak u crkvi! Ne znam kud ću, na koju li stranu!

— Znaš, koja je? Tentare licet. Pokušaj još nešto. Pogji opet u Kaboge i baš mu osorno naredi, da skupi svu vlastelu. Ne htjede li te ni tad poslušati, raditi ćemo sami i bez njega!

Bona ode opet u Kaboge i zatraži, da odmah zazove svu vlastelu, a pri tom mu predoči, kako to žele sva vlastela i svi ingleški oficiri, koji se nalaze u glavnom stanu u Gružu.

Ali sve zaludu! Kaboga o tom ni da čuje!

Kad je i to Bona priopćio Natali, ovaj će:

— Nije nam potreba od njega! Možemo to sve i sami izvesti. Hajde u Pala Nikšina Gozze, pa ti na jednu, a on na drugu stranu, obavijestite svu vlastelu, da se svi nagju večeras u Gružu, a u toliko ću ja promisliti za mjesto, gdje bi bilo najbolje, da se sastanemo.

Bona prihvati Natali-jev predlog, te se on i Gozze odmah dadoše na posao.

XIV.

Po humskim vodama ljupko se razlijeva
Zrak premaljetnog sunca kad zalazi,
I nad njim bavi se, i nad njim zasijeva
Ko draže da nigdje rijeke ne upazi;
Svijetlo li umire, tamno li razgrijeva.
Bijedno li miruje, žarko li zarazi,
Naglo li pobjegne, tiho l' je stal,
Svud trepti razbludno gdje trepti val!
Kazali: «Zlatka».

Pri ulasku se u grušku luku otvara na lijevu stranu riječki zalijev. Što dublje u nj ulažiš, njegov se široki otvor sve to više sužuje, dok mu se na dnu, ondje, gdje je izvor Rijeke, obje obale ne sljube.

Divna je gruška luka, al' i riječki zalijev odista ne zaostaje za njom. S lijeva i s desna poredale se kuće i kućice, a upored se njih svaki čas namjeriš na veliku dostojanstvenu zgradu, ljetnjake dubrovačke vlastele. Rastrkani tu i tamo, kô da ih je sam Bog iz vreće prosuo, da onaj i onako po prirodi lijepi kraj, još i ljudskijem umjećem naresi.

Tu se pomiješale gole vrleti sa gustijem maslinjacima, bistra voda sa prozirnijem morem, vita loza sa tankovitijem čempresom, šuplja trstika sa tvrdijem borom, bodljikavi šipak sa mehkom smokvom, visoka paoma sa niskom crnogoricom. Tu raste dračavi ćićimak i koštunjasta košćela pomiješani sa miomirisnom dunjom i na daleko poznatom riječkom breskvom. Tu ćeš naći pitomu jabuku, slatku krušku, glatku krieśvu i cvijetnjasti mjendeo upored divljeg rogača i ši-

roke zovine. Tu je mjesto, gdje ćeš ćuti najljepšu pjesmu, koju nije nigda ljudska pamet dostigla, a i ne će, — pjesmu prirode. Šum se rijeke, koja izvire miješa sa lahkim šuškanjem trsti, milozvučno bigljisanje slavuljevo sa titrajem mora pomiješana s vodom, svježa omavica vije tankim čempresom i prohuji kroz granje i tranje, a ozgar ti odnekle s brda dopire glas tanbog grla mlade Riječke ispremiješan sa visokijem zviždukom svirale, u koju opet na drugoj strani mladi pastijer svoja čuvstva izlijeva. A sve to zajedno sačinja jednu ugodnu harmoniju, koja te kao glas sirene opčara, te bi dan i noć slušao i divio se ovoj vještini prirode i velikoj mudrosti Onoga, koji je sve to tako lijepo uredio.

Tu je najpodesnije mjesto, gdje će čovjek spoznati svoje ništavilo i malenkost prama majci Prirodi i Onomu, koji svijem ovijem vlada; tu je mjesto, gdje će čovjek iz čista srca duboko uzdahnuti: Velik li si Bože u djelima tvojijem!

Tamo su iza teška i naporna truda u službi domovine dubrovačka vlastela hodili, da odmore duh i tijelo, tu se nadahnjivali mnogi pjesnici.

Tu su sagradili ljetnjake, da se u njima odmaraju i da se prirode naužívaju, kako bi Ferić rekao:

Faucibus a primis geminae margine rivae,
Multa voluptatis causa posuere beati
Tecta patres.

Prvi od ovakovijeh ljetnjaka, koji ti se ukaže, kad u zalijev uljezeš, to je onaj u Mokošici porodice Giorgi, znamenit, jer se u njem držala zadnja skupština dubrovačke vlastele. To je bilo u noći izmegju 18. i 19. Siječnja 1814.

Ovo se večer vidjelo, gdje se jedan po jedan iz Gruža put Rijeke šuljahu vlastela kô noćne aveti. Da ih ne bi ko sumnjiv opazio, igjahu do Kabogina ljetnjaka u Batahovini pješke, a otole ih je stari lagjar Lobro prevozio na drugu stranu, u ovaj ljetnjak.

Baš je odveo dvojicu i vratio se, da opet preveze, ako je ko došao. Pogleda okolo (i ako je tmica, vješto joj je njegovo oko), zazviždi kao ćuk, pa kad ne čuje ni od kle odgovora, priveže lagju pri kraj, a on se iskrca, te sjede u jedno prizigje, dobro se zagrnuvši starijem iskrpljenijem gunjem.

Sjeo Lobro te stade promišljati o mladijem danima, kad se je on još kao dijete ukrcao za «maloga» na brod kapetana Paska i kad su pošli negdje daleko s brodom. Kako se veselo nakon sedam mjeseca vratio doma, kako ga je starica majka dočekala — otac mu je bio davno umro —, kako se je nevinijem djetinjijem veseljem onda veselio! To mu je i bilo jedino veselje u životu, jer poslije kô da su Srde svu svoju zlobu poviše njegove glave izlile! Otišao je s brodom kapetana Miha, uhitila ih nevjera, jedva se spasio. Nakon

više od godine dana povratio se doma, ali.... ali.... i tu starac zaplače.... ali kuću je našao pustu! Nije imao ko da ga pričeka, da ga za zdravlje upita! Rekoše mu, da je starica majka pred tri mjeseca umrla!

«Pa da sam je barem vidio, da sam joj barem oči zaklopio, bila bi mirno u grob legla» prošapće sam sobom. E, sad nije bilo druge, valja poći opet na more, a ko će upravljati kućicom, ko će vladati s ono malo sirotinje, ko će gajiti baštinu? Svak mu je govorio: «Oženi se, Lobro! Što ćeš tako, komu ćeš to ostaviti, kad pogješ na more?» I on se oženio. To je bilo ovako. Njemu Bog dao nešto malo imanja, a ona bila pripukla siromašica, ali valjana i uredna djevojčica. A za ljepotu para joj na daleko ne bijaše! Crne kose kô gavranovo perje, živo oko crno kô crni mramor, mali kovrćasti nosić kô dlijetom izdjelan, a usta kô da si ih parom prorezao! A ćutio je i on nju i ona njega, kô što more ljubi obale i lahor lišće. Prvi je put vidio u crkvi u Rožatu. To je bilo jedne Nedjelje, e čini mu se jučer. «Moj Bože, kako ovo vrijeme prolazi», govoraše sam sobom, «ala je baš pravo pokojni kapetan Miho govorio: Pamti, sinko, da godine ne leže kako kvočka na jajima.» Kad je spazio, odmah ga nešto steglo oko srca, pa ne diže oka s Marice Ivove — tako se zvala — no se upiždrio u nju, kô pomorac u nebo, da ugata, koje

će vrijeme. Prosti Bože, pričinila se misa dulja no ikad, nigda svršiti! Napokon ipak dospije, a on je čekao u potrijemku, odlučan, da će joj odmah kazati, što misli. I ona izagje iz crkve, progje mimo nj, ali on ne može da progovori, učinio se uzo u grlu, ne će riječ, da izigje na usta, pa da će sad puknuti. No se smeo pa je gleda, ne umije ni da joj se javi. «Ela luda glavo», govoraše kasnije sam sobom «pa nijesam joj se ni javio, kako mi se ono zamlijećile oči! I to sam pomorac, pa se smeo ispred jedne ženske!» — i pljune preda se. «Ali polako, Lobro», nastavi, «znaš i onu drugu, što je kapetan Miho običavao reći: Lakše je osvojiti Carigrad, nego žensko srce»! «Ma se i ona zacrjenila, kad je vidjela, kako je uprto gledam, a zašto?» «Tä sto sam je puta vidio, ma se ne bi zacrjenila!» Opet se jedanput desio u baštini, kad je ona naljegla. I taj ga put steglo oko grla, kô da nezrele oskoruše žvače, ali ipak sakupi sve sile i oslovi je: «Dobro jutro, Marice, uranila?» Pa od tad se sve to češće š njom sastajao i govorio joj puno, puno toga, kô da je hotio nadoknaditi ono, što je prvi put pred njom mučao. I došli su na oltar, vjenčali se i primili blagoslov. Ko srećniji od njega! Zaboravio i tugu za majkom i sve prijašnje jade, pa je živio životom punijem sreće i ljubavi. Šesti mjesec nakon vjenčanja, opet se ukrca na brod kapetana Paska. I plovio je u daleke kra-

jeve, a kad bi ono stražario na kormilu za lijepe, mirne noći, maštao bi o svojoj kućici, o dragoj ženici i . . . . o milom djetešcu, koje se imalo poroditi, jer je ostavio Maricu noseću. I vratio se! Kad se brod uhvatio Kalamote, imao je živ iskočiti iz kože od müke, da se prije kuće dočepa. Veselio se zagrljaju žene i djeteta. «Samo, da mi je znati, jer li muško ili .žensko», govorio je. I brod je prispio uz obalu. Nadao se, da će biti Marica na obali i da će ga dočekati raširenijeh ruka, ali nje nema, a mješćani ga gledaju nekako čudno, sve kô da mu govore: »Jadan Lobro, kakva te nesreća prati»! Nekom slutnjom u srcu krene uz selo put kuće, ali na kući svi prozori zatvoreni. «Što je ovo, dobri Bože, na zlo slutim, jeda li na dobro izagje!»

Što se više kući približavao, viša ga müka oko srca hvatala, a noge kô da su od mjedi slivene, ne će da stupaju naprijed, teškom ih je mükom podizao. Niže kuće susrete staru babu Kulju, oslonjenu na komadini drenovine.

— Kaži, babo, što mi je kuća zatvorena, kô da je pusta!?

— Sinko, Bog nas je dao na ovi svijet, da patimo! Ti si još mlad a ja sam više ostarila i prestarila, pa sam se uvjerila, da je sve ništa na ovome svijetu, da je vas svijet samo dolina suzâ.

— Što si se dala u brbljanje kô zvrčoka u Veliki Četvrtak, kaži što mi je kuća nijema?

— Valja sinko da trpimo i sve jade i nevolje da mirno podnosimo. Bog kuša čovjeka na svaki način!

— Govori, ne mogla da Bog da! Ne tegli mi tvojijem mučanjem zdrave iz glave zubove! Kaži mi, na što sve te tvoje propovijedi ciljaju?

— Pa kad hoćeš, kazat ću ti, al me ne kuni, da sam vještica jali zlogodnica. Sinko, kuća ti je pusta; Marica je umrla od rogjenja, a dijete malo ura iza nje. Ključi su ti od kuće u paroha, pogji k njemu 'neka ti ih dade.

To stara reče i otklipsa nekud dalje.

On je brektao od müke. Htio bi da proplače, al ne može, zazeblo ga oko srca, kô da ga ljuta guja ujela. Napokon navalile suze na oči, ne da jedna drugoj odušiti. Ne ide više put kuće, no ravno u paroha. Tu reče, da želi i kuću i baštinu prodati, samo da ne bi kad više tamo zavirio. I prodade, a za dobivene novce kupi nešto male potleušice malo postrance od sela i lagju, kojom je s jedne strane Rijeke na drugu ljude prevozio. U čas se promjenio, poharao, nije to više oni kršni Lobro; od ljudi se tugjio, ljubio je samoću i njegovao lagju, koju je redio kô majka nevjestu i s kojom se češće puta znao razgovarati kô majka s dragijem čedom.

Sve mu ove misli ovdje zgurenu u prizigju proletiše glavom, dok ga ne uspavaše. Zaspa i snijevao je, kako dolazi s mora a

žena ga i dijete na obali čekaju. On stupa na kraj, pruža ruke, da ih zagrli, kad ga probudi udarac pod rebra.

— Ti spiš tu mirno i snijevaš, a ja se kô lud pô ure derem i čudim se gdje si; ne bi jato ćukova onoliko izviždalo, koliko sam ja to puta učinio a ni otkle odgovora!

Razabra se Lobro, protare oči, i ugleda pred sobom ljudsku spododu, koju on odmah upozna ne po obličju, no po glasu.

— Što ćete, gosparu Pavo, nije moja krivina, san me prevario!

— Hajde brzo, pa me prevezi, a nemoj sad brbljati!

— Ja ne ću, gosparu, ne bojte se; ma nemojte ni Vi vikati, jerbo znate kako se ono govori: noć je uhata a dan okast.

Dok je to govorio, već je bio u lagji, a kad uljeze i «gospar Pavo», vješto lagju otisne, pa stane da siječe veslima mrko more.

Brzo dostigne protivnu obalu, te primakne uz kraj lagju, da se «gospar Pavo» iskrca. Ovaj skokne na kraj, te ravno put Giorgjićeve kuće. Na dati se znak vrata otvore, on uljeze, a ova se opet odmah zatvore.

Već su sva vlastela bili na okupu, samo su još njega čekali.

— Gdje si, vjere ti, Pavo? Evo smo svi sakupljeni, sam si ti falio! upita ga Frano Bona.

— Ne krivite mene, nego Lobra. Ja se isderečio u Batahovini od ćurlikanja, a on

spi kô zaklano prase i da nijesam na nj nagazio i probudio ga, ko zna kad bi bio ovdje prispio.

— Dakle, kad smo svi, na posao, ne časimo časa! Bona će.

— U sred noći kô hajduci, daleko od naše domaće Vijećnice! primjeti došljak Pavo.

— Pa zar je ovo prvi put, da vlastela ne vijećaju u Vjećnici u gradu? upane Bona. A nijesu se naši stari još 1437, kad je kuga bijesnila, zaklonili na Daksu i tamo vijećali? Nijesu li opet isto 1527 naši stari takogjer za vrijeme kuge, u Cružu u manastiru sv. Križa vijećali — pa i u drugijem raznijem prigodama? Kad su tako naši stari radili u vrijeme, kad su slobodni bili, — kad su i oni na Daksi i u Gružu zakone krojili, zašto ne možemo i mi, kad nas nevolja na to sili, vijećati u Mokošici?!

— Tako je! potvrdiše mnogi.

Tada Bona ispriča, što mu je rekao ingleški admiralj i naglasi, kako je puno nade, da će repuplika biti uspostavljena. Ukaže pismo, koje mu je otac, stari vijećnik Miho, iz Beča poslao. Pismu je bio priložen prepis spomenice, koju je još prošastoga Srpnja njegov otac poslao dvoru u London. U njoj je bilo naglašeno, da je dubrovačka repuplika bila silom potlačena, ali da se zato nije nikad odrekla svojijeh prava. Nadalje je u pismu bilo rečeno, da je u istom smislu i na dvore drugijeh vladara pisao. A pisao im je i to, da ga je

obavijestio sin iz Dubrovnika, da su vlastela i puk ustali, da se dočepaju svojijeh starijeh ustanova. To je saopćio preko grofa Ayale i Mihu Božoviću u Carigradu, da se on oko Porte zauzme za Dubrovnik, a on je sam istu stvar pisao Reis-efendiji.

Kad je Bona dospio, digne se Kaboga:

— Eto svi vidimo, kako je narod za naš pothvat dobro raspoložen, zato valja ustanak nastaviti sve dok se ne dočepamo slobode. Ali ipak imam nešto da primjetim. Opazio sam, da Milutinović gleda ovaj naš ustanak zapriječiti i da nastoji, kako bi zaveo naše seljake. Još me je sinoć iskušavao o našem zboru, gdje ćemo ga držati i što ćemo odlučiti; a ja cijenim, da je baš moja dužnost sve mu priopćiti, što mi ovdje odlučimo. Mislim, da će to biti za naše bolje.

— Ne bi svega ovoga bilo potreba, da se mene poslušalo! umetne Ivan Kaboga. Zašto mi nijesmo odmah, kad je Frančez u naš grad uljegao molili Sultana, da nam daruje koji otok u Arćipelagu, pa da tamo sagradimo novi slobodni Dubrovnik?

— A da ostavimo ovaj stari grad, u njemu kosti našijeh pregjijeh i sve one slavne uspomene, koje nas za nj veživaju! To smo ti odgovorili, kad si prvi put to predlagao, a to ti i sad govorimo, odvrati mu Bona.

— Ostaviti ga ne ćemo nikako! reče Natali. Ali vrijeme je, da odlučimo, što ćemo i kako učiniti?

— Proglasimo uspostavu repuplike u svijem njezinijem odnošajima. To je moje mnijenje: audaces Fortuna juvat! Bona će.

— Ne bi ja tako na prečac to proglasio, umetne Natali; ja cijenim, da bi najzgodnije bilo, da se mi sad samo sastavimo pod zakonitijem obličjem. Tako bi smo mogli imati riječ u političkijem odnošajima i prtiti se u upravne posle gradske vlade.

— Sasvijem je zgodan Natali-jev predlog, progovori Lukša Gozze. Kad bi smo primili predlog Bone, pa sad proglasili uspostavu republike, mislim, da ne bismo nikako uspjeli: Prvo, jer su Avstrijanci tome protivni, a drugo, svi znamo, kakvi su odnošaji izmegju Milutinovića i Kaboge, te zato ne možemo nikakvu tajnu odluku prihvatiti, a treće, ko zna, bi li Hoste našu akciju proti Avstrijancima podupro. On je i tako uzjegjen, što ga je Kaboga uvrijedio.

— Tako je, umetne Nikša Saraka. Natali-jev je predlog dobar i svakako ga valja prihvatiti. Nije naperen ni proti Inglezima a i Kaboga može biti zadovoljan.

— Istina, istina! povikaše mnogi jednogrlice.

A kad oni umuknuše, oglasi se iz najdaljeg kuta sobe duboki bas Nika Nikšina Pozze, koji je sve do tad mučao i samo slušao:

— Kako ne možemo odrubiti glave mnogijem, koji su u ovoj dvorani, tako se prignimo i protestujmo!

Za nekoliko časa nasta grobna tišina, jer svi razumješe ovo rodoljubno ogorčenje Pozzino izraženo u gornjijem sarkastično prezirnijem riječima. Ali znali su i to, da nije ni vrijeme ni prilika, da sad iztražuju, ko je vjera, ko li je nevjera, te zato pregjoše mukom preko ove primjetbe, te kô da je ne čuše, proslijedi Natali, okrenuvši se suproć Boni:

— Hajde Frano odmah sastavi pismeno ovu našu današnju gotovost!

Bona prihvati pero, te sastavi svečani spis 18. Siječnja 1814, u komu je pisalo, da su se vlastela sdružili pod vidom domovinskog ustava.

— Da izaberemo jednoga izmegju nas, koji će otići kao odaslanik u glavni stan saveznijeh vladara, te se š njima dogovarati o uspostavi repuplike, predloži Miho Bona.

— Niko drugi, nego ti! zaviče Nikša Saraka.

— Ti, ti! ču se iz svijeh grla.

— Još bi valjalo, braćo, nastavi Miho, da pošljemo pismo Mihu Božoviću u Carigrad, koje bi morali svi potpisati, da ga molimo, da se zauzme za nas u Porte.

— Dobro je! potvrdiše mu.

— Nadalje valja, da jedan od nas pogje u Milutinovića, te da ga izvijesti o našem naumu, nastavi Bona. Mislim, da ću svakomu ugoditi, ako zato predložim Karla Natali.

— Živio Karlo! zaori dvoranom.

— A kad je već Kaboga imenovan privremenijem namjestnikom našega naroda, priznajmo mu to ime, opet će Bona.

Ovdje nastade mrmošenje i negodovanje, ali svah umukne, kad Bona nastavi:

— Dà, priznajmo mu! Ali imenujmo uz to jedan odbor od pet lica izmegju nas, koji će kao predstavnici vlastele raditi na dvoru i u Dubrovniku, da što prije postanemo slobodni.

Na ovo svi pristadoše, te izabraše u odbor: Iva Kabogu, Nika Pozza-Sorgo, Luka Gozze, Nika Giorgi i Frana Bonu.

Nakon toga se razigjoše, te ih je opet stari Lobro na protivnu stranu preveo.

Odmah u jutro iza gornje sjednice ode odbor vlastele k Milutinoviću, da mu javi, što su odlučili.

On ih lijepo pričeka, pohvali njihove odluke i dade pasoš Karlu Natali.

Isti odbor javi pismeno Hoste-u, koji se već opet nalazio u Gružu, gornje odluke, ali im on ništa ne odgovori.

XV.

Na dnu se Gruža, taman ispod crkve sv. Nikole, nalazaše za vrijeme naše pripovijesti krčma Talijanca Angjula. Ta je krčma bila padalište kojekakvijeh domaćijeh izroda i uhoda, koji su, za novac prodani, radili, da na svaki način osujete uspostavu repuplike. Tu su se sastajali i dogovarali, što će sve na štetu dubrovačke slobode u-

činiti, a vogja im bijaše, na žalost domaći vlastelin, Miho Giorgi.

Jedno se jutro na putu ispred ove krčme sjatilo mnoštvo naroda. Svak gleda u velika crna slova poviše vrata i čudi se, što ono znači i ko je ono napisao. A povrh vrata stajaše ovaj latinski natpis:

«Non viles soleas, nec quid fabrile, parentes
Ceu nostri quondam hic vendimus, at Patriam». *)

— Što je ovo, tako ti čuda, Marko? zapita Ivo Kotruljić Marka Dendera.

— Ovo ti je, da se mudri čude, a ludi varaju!

— Nije, nego ovo je, da sam ja lud, što lugjega od sebe pitam! — otrese Kotruljić, pa se protura kroz narod do Iva Cvijetkovića, te ga zapita:

— Vjere ti, Ivo, ti znaš čitati, što ono piše?

— Ono piše, da se ondje prodava *mostra* od *kvondam* i *patrija.*

Kotruljić učini znak glavom kako da je razumio, premda je sad manje znao, nego prije, što ga je zapitao.

U toliko dohrli nekoliko avstrijskijeh vojnika, te natpis premazaše, da ga nestane, a narod rastjeraju.

Kad je Milutinović za ovo obaznao, odmah je poveo oštru istragu, ne bi li obaznao, ko je one stihove napisao, ali zaludu, tajna osta tajna.

---

*) Ne prodavamo ovdje, kako nekoć naši stari, proste papuče niti kakve rukotvorine, nego domovinu.

Isti dan u večer sjedaše nekoliko ustaša u krčmi Mata Krile, starinom Gružanina, te večerivahu suhog kruha i luka, jer drugo ne mogahu dobaviti.

U neke će Ivo Kotruljić Peru Tikvici, poznatom šaljivdžiji:

— Što si, Pero, večeras zamuknuo, kô da si u crkvi?

— Ma i čini mi se kô da sam u crkvi, jerbo su sad počeli poviše vrata od dućanâ pisati latinski, kako poviše vrata od crkava.

Pak se okrene Matu:

— A jesi li ti, Mato, našao koga, da ti sastavi štogod latinski, da i ti staviš poviše tvojijeh vrata?

— Jesam baš za tako čeljade kako što si ti. Meni ne služi, da mi niko sastavi, ja umijem i sam.

— Vigji ti našega Mata, najedanput je postao latinski spjevaoc!

— Koliko mi je dosta, da mogu upisati ovo:

Petrus bevere vino, non pagare;
Petrus non pagare, me plus non dare. *)

— Drž' sad to, Pero! Bolje ti je bilo mučati! reče jedan od družine a svi prasnuše u smijeh.

— Bogu hvala, da si se i ti jedanput namjerio na meštra! opazi Kotruljić.

---

*) *U izmješanoj i pokvarenoj latinštini s talijanštinom*: Pero pije vino, ali ne plaća; Pero ne plaća, a ja mu više ne dam.

— Nije čudo, da me prekara za ono malo vina, što sam mu dužan, — odvrati Pero, — ljut je ove dane Mato kako zmija izmegju Velike i Male Gospe. A znate li zašto?

— Zašto? upitaše više njih zajedno, jer su znali, da Pero ne će ostati Matu dužan šalu, da će mu odvrati šilo za ognjilo.

— Ostavila ga je lijepa Kate!

— Je li istina, Mato? zapita Ilija Petrović?

— Ne vjerujte mu čeljadi božja! Tà znate, da mu laž trči na usta kako voda na točak.

— Ma sam i ja nešto načuo! opet će Ilija. Regbi, da ovi put baš ne laže.

— Pa nosi gjavo i vas i nju zajedno! okosi se Mato.

— Vidite — razviče se Pero — jesam li vam rekao, zašto je ove dane osorit! Ali ko zna, ko zna, može biti da se lijepa Katica i smiluje na dragoga Maticu! Ded u toliko mi zapjevajmo jednu, neka se siromah malo razabere

Na to poče da pjeva, a ostali prihvatiše:

«Svi maškuli predavajte
Dospjela je zavjet Kate;
Trumbe svire, bumbi udara,
Zato veli Mande stara:
Kad naš Mato s brda dogje
Ko zna da mu sreća progje».

Kad dospješe pjesmu, Pero se okrene prama Matu, pak će mu:

— Govorio sam ti ja, Mato, ne vjeruj ženi kô ni mački!

— Vrag ga odnio, ko ženskoj vjerovao! odgovori Mato.

— Ta ti je dobra! Živio Matija, živio!

— Živio! zaori krčmom iz svijeh grla, pa se obrediše bokarom.

— Vjere mi, braćo, tako je! oglasi se Ilija, tarući usta dlanom od ruke. Žena, to je tanka krv, koja se ne može sporedit s čoeskom!

— I jest, i jest! upane Pero. Bog je čovjeka obdario snagom za deset žena, a ženu lukavosti za sto ljudi!

— Ahà! potvrdiše mu.

— Čujte me ljudi — nastavi —, ja sam slušao sto puta popa, gdje čitajući jevangjelje s oltara govori: «Reče Bog, reče Petar, reče Pavo», ali još ne čuh popa, da iz knjige čita: «Reče žena»!

— Evala ti Petre! U srebro ti se okovala! zaviče Mato. Daj bokaru, na moj ću je račun natočiti, a i dug ti praštam, samo kad si tako pošteno rekao!

— Ovo ti je istina, koliko je li Bog na nebu!

— Pametno si osolio, Petre, — umetne stari pomorac Nikola, koji je sve do sad mučao i slušao, — ali imam nešto opaziti. Nije baš opet tako na svijetu, da se čovjek ne može namjeriti i na dobru ženu, ali je to jako teško. Ima ih i dobrijeh, ali malo. A znaš, kako je? Nije se lasno desiti ni na

dobru kapu i opanke, a kamo li na dobru ženu!

— Dobra ti je! potvrdiše svikolici.

— A neka ti još i ovo rečem — nastavi Nikola — i ženi se može vjerovati, pa kakva bila da bila, ali cigle tri stvari.

— Da čujemo, koje su to? zapitaše mnogi.

— Ovo sam čuo, djeco, od pokojnoga kapetana Vlaha. Nijedan ga od vas ne pozna. Ja sam naprtio šesetidrugu na vrat, a on je imao 83 godine, kad sam ih ja imao 16, sad činite račun!

— Batalimo račun, a ti kaži nama što se ženskoj može vjerovati, da čujemo, je li istinito! reče jedan od družine.

— Ako ne bude, osijecite mi desno uho, pa da da idem po svijetu kô nigdje niko. Evo jedine tri stvari, što se ženskoj mogu vjerovati, a pazite dobro: Prvo, ako se nalaziš blizu nje, možeš vjerovati, da si to ti, a da nije drugi; drugo, ako plače, možeš joj vjerovati, da te kani prevariti; i treće, ako je umrla, možeš joj vjerovati, da je bila bolestna.

— Živio Nikola! zaori krčmom.

— Crk'o Nikola, i vi svi š njime zajedno, da Bog da! razdere se s vrata od krčme Frano Bona.

Na ovaj glas svi umukoše kô da si ih vrelom vodom opario.

— Lijepo zaista, lijepo — nastavi Bona — vi se tu veselite i ločete, a mi se na dvoru mučimo iskrcavanjem ingleškijeh topova i pravljenjem baterija. Odmah svi na noge, na posao, do pô ure ćemo pucati na grad!

— Ala, braćo, istjerajmo Frančeza! poviče stari Nikola, te svi ustaše i pohrliše za Bonom.

Do malo se orila brdom i dolinom strašna grmljavina od topovskog rikanja. Ustaše predvogjeni od Iva Natali, Vlaha Bone, Nikole Sarake, Mata Milića, Antuna Dordeli, Petra Peričevića, Boža Ghetaldi, Marcija Bone i Vlaha Kaboge pomagahu sdruženijem Inglezima i Avstrijancima osvajati grad. Bumbe su velikijem uspjehom padale u grad.

Ovako je trajalo četiri dana. Frančezi nijesu mogli više isdržati, nego pošalju poslanike Milutinoviću, da ugovaraju. I počeše pregovarati sa avstrijskijem i ingleškijem zapovjednicima, a Dubrovčane niko ništa i ne pita kao da ih i nema!

Vidi Natali, da se tu nešto treće krije, pa sakupi odbor vlastele i progovori:

— Nema druge, braćo, o nama se ne vodi računa kao ni o lanjskom snijegu. Jedini je način, da se sad usdržimo, da predložimo Hoste-u, nek on uzme zapovijed nad ovijem narodnijem ustankom. Sad je veoma zgodno, da dobijemo njegovu naklonost i da razlučimo njegove interese od Milutinovićevijeh.

Razumješe, da Natali pravo govori, te odmah odoše Kabogi, da on to predloži Hoste-u.

Ali Kaboga ne htjede ni čuti o tome.

Što će sad odbor? Da ne pokaže javno, da vlada nesuglasje izmegju njih i namjestnika, napustiše ovu veoma koristnu nakanu, koja bi im po svoj prilici bila puno pomogla.

U toliko dojedri u Gruž gjemija «Elizabetha», kojom zapovijedaše kapetan Powen. On preuzme zapovijed nad svom ingleškom vojskom, a o Dubrovčanima se i ne govori!

XVI.

— Nikako drugovačije — govoraše Vlaho Zglav jedne večeri u zboru ustaša — nego silom valja da ukažemo i Avstrijancima i Inglezima, da oni ne bi bili ništa učinili bez nas.

— Tako je! potvrdiše.

— Da smo mi, prije nego je Milutinović i došao, opsijedali grad te prisilili Franceze, da se u nj zatvore.

— Istina!

— A Inglezu ćemo rijeti, da nas je on na sve ovo i navukao buneći nas i šiljući proglase, pa nas sad ostavlja.

— Kô da nas i nema!

— Da se razumijemo! Sutra u jutro svi na okup pak put grada; ili milom ili silom, svakako ćemo pokazati, da nas ima i da valja, da i na nas računaju.

— Ta ti valja! potvrdiše svikolici pa se razigjoše.

Sutradan rano jutrom stupaše ustaška četa iz Gruža u grad. Putem nabasa na Milutinovića, koji igjaše u društvu s nekoliko ingleškijeh oficira. Četa ih opkoli te ih stane grditi, vičući da koli jedni toli drugi rade na prevaru, svak za se, a da je povratak dubrovačke slobode samo izlika, kojom varaju narod, da se buni proti Frančezima, te da tako vojuje za njihovu korist.

Vidje Milutinović, da se ne nalazi baš u najboljem položaju, te je kušao na svaki način, da narod umiri, a istodobno pošalje teklića odboru dubrovačke vlastele, da se želi š njim sastati što prije.

Odbor dogje na lice mjesta, jer puk nije nikako hotio, da pusti Milutinovića. On zamoli odbor, da nastoji umiriti narod. Reče, da će do malo sklopiti predaju grada s frančezijem ugovornikom, te nadoda, da on ne može nikako uspostaviti repupliku, pošto ima naredbu, da zauzme Dubrovnik u ime avstrijskog cara; ali ipak, da bi se mogli kakogod sporazumjeti, dokle se bude na čistu sa sudbinom Dubrovnika.

Na to će Frano Bona:

— Veleštovani Gospodine! Mi ne možemo a i nećemo miriti narod. Narod se uzbunio a pravo ima, jer hoće, da brani čast, za koju je lio svoju krv u pothvatu, koji ste do ovog časa podupirali i Vi i Inglezi. Narod se dubrovački ne da tako lasno prevariti ni izigrati!

Milutinović ostane osupnut na ovaku srčanost i rješitost dubrovačke vlastele, te razumije, da nije kud kamo, nego da mora i na njih računati.

Zato reče:

— Vi gospodo odbornici izaberite izmegju ustaša dvije stotine ponajboljijeh, te neka oni oružani i pod dubrovačkijem barjakom ugju u grad zajedno sa saveznijem četama.

— Pristajemo — odgovori Bona — ali se mora pored avstrijske i ingleške, na svijem mjestima, gdjegod ove budu, razviti i dubrovačka zastava, inače ne pristajemo, a naša narodna straža mora zajedno s Vašom čuvati grad i tvrgjavu.

— Neka bude tako! odvrati Milutinović.

— Još nešto — opet će Bona. U cijeloj našoj državi mora Kaboga ostati i nadalje kao namjestnik i obavljati svoje posle, a odbor opet svoje.

Milutinović, stisnut u nevolji, ne mogaše na ino, nego im i ovo odobri.

Baš su svršili ove pregovore s Milutinovićem i pošli u svoj glavni stan u Gruž, kad eto ti vas zapijehan doleti Marko Marinović.

— Istjerali smo ih! Nema ih više! Naš se barjak na Orlandu vije! krivio se već s vrata od kuće.

Vlastela se pogledaše u čudu, jer nijesu razumjeli, zašto on ovako viče.

On nastavi:

— Ne čudite se ni malo, sve je istina! U gradu nema drugoga stijega nego naš! Živjela repuplika, živjela sloboda!

— Vjere ti, Marko, — presječe ga Saraka — ili nam pripovigji potanko, zašto to vičeš, ili inače valja da vjerujemo, da si

šenuo umom. Kakav naš stijeg? Okle u gradu naš stijeg?

— Neka sjedem, jer sam umoran, pak ću vam sve u tančine pripovidjeti! reče Marinović, te prihvati stolicu, sjede, pa počme:

— Danas se pred podne pobunio naš narod, koji se nalazio zatvoren u gradu. Napane na frančezu posadu i razoruža je. Odmah sastavismo narodnu stražu i porazmjetismo je po svijem tvrgjama. Ja poletim sa dva kovača i tri Župljanina na tvrgjavu Mulu. Tu razoružasmo ono malo frančezijeh vojnika, koje smo našli i začavlasmo topove, da ne bi mogli iz njih pucati na nas. Tad uzmem sobom deset našijeh domaćijeh sôdata, te u Revelin. Otole potjeram Frančeze, a zjala topova obrnem put Ploča. Dok sam ja ovo radio s mojom družinom, Gjuro Selak uljeze u kulu na vratima od Pila, potjera otole Frančeze, a zatim razoruža glavnu stražarnicu. U toliko opazi Ivo Koprivica Pacioni-a, zapovjednika talijanske legije, gdje trči, da se dočepa Srgja i da otole stane pucati na grad. Poleti za njim, uhvati ga i veže. Na drugom mjestu narod navali na zapovjednika place, Nardi-a, te mu silom ugrabi ključe od grada. Vlaho Zglav s malo druga obori na tle dva topa, što su bili pred Dvorom i prisili frančeze žandare, koji su ih čuvali, da polože oružje. Gomila svijeta opkoli pred Divonom gjenerala Montricharda, a on se preda. Nakon svega ovoga, kad smo ostali mi

sami i jedini gospodari grada, razvismo na placi naš stijeg, a iz hiljada se grla orilo: «Živio stijeg svetoga Vlasi!» Sad se u gradu na placi i na svijem utvrdama vije samo naš stijeg; vas je puk okićen crljenomodrijem kokardama, te se veseli pjevajući i napijajući ponovljenoj slobodi.

Dok je ovo Marinović pripovijedao, vlastela stajahu nepomični kô kameni kipovi i pomnjivo ušahu, što on govori, a kad dovrši, prvi će Saraka:

— Sve je to lijepo i dobro, ali ko zna, što se sve otole može izleći? Ko zna kako će to primiti Avstrijanci i Inglezi i hoće li odobriti?

— A ko će ih pitati!? skoči Marinović. Mi smo u svomu i na svomu sad jedini gospodari! To smo odavna i željeli!

— Istina, moj Marko, — nastavi Saraka — ali vazda je na svijetu bilo i biti će, da viša riba jede manju. Sad valja imati opreznosti i lukavosti deset puta više nego dosad, da nam sva mùka ne bude zaludu.

Marinović, u komu je vruća mladenačka krv vrela, zanesen velikijem žarom ljubavi za slobodom rodnoga grada, nije mogao, da razumije dubočinu riječi Sarake, koji se nije pustio ovladati zanosom, već koji je gledao hladno i trijezmeno u budućnost. Ljutit se stoga digne na noge, te jedva ih malo pozdravivši, izagje iz dvorane.

Brzao je putem, da se što prije uhvati grada, ali kad prispije na Pile, jedva uspije, da se uvuče u grad, a to, jer Natali, koji

je bio s četom Župljana na brdu, te opazio ovu nenadanu promjenu stijega u gradu, sagje pred vrata od grada, da uljeze u grad i da bude svojom četom od pomoći onijem u gradu. Nu oni ga iz grada pod nijedan uvjet nijesu hotjeli pustiti u grad, jer su se bojali, da ne bi Župljani stali po gradu pljačkati. Narod dopušti samo Sabu Gjorgji, gradskom načelniku, i knezu Bozdari, da s Natali pregovaraju; ali vrata od grada stajahu ipak zatvorena, a ključe je držao Miho Krstica. Narod dapače pošalje Marinovića, kao kapetana narodne straže sa srzentom Ucovićem i sa deset sôdata u stražarnicu na Pločama, da čuvaju i zaprijeće, da se ne bi uvukli Župljani u grad, pošto su se ovi već bili približili prvijem vratima od Ploča i vikali, da ih se pusti u grad.

Natali razlagaše Gjorgji i Bozdari, kako je puno zgodnije i koristnije po narodnu stvar, da puste njega i njegove u grad, nego Avstrijance i Ingleze, ali oni ne poslušaše, bojeći se, da se ne bi omrazili jednijem ili drugijem, te zaištu, da dogje Kaboga u grad, nek ih obavijesti, što je s Avstrijancima i s Inglezima.

Natali pošalje tad odmah glasnika u Gruž po Kabogu.

XVII.

— Čuste li, koje mi sad glasove ulak donese? govoraše Kaboga ostaloj vlasteli, koji se nalažahu u glavnom stanu u Gružu.

— Koje? pitahu začugjeno.

— Natali je opazio s brda promjenu u gradu, kako nam je malo prije Marinović pripovijedao, pa je došao s njegovijem Župljanima pred vrata od Ploča i ište, da ga puste u grad.

— Da našijem pomože? zapita Gozze.

— Naravno, zato; ali, ako Župljani uljezu u grad, da ne stanu pljačkati i grabiti!?

— Da što se ima činiti?

— Ištu, da ja dogjem odmah u grad i da ih obavijestim, što je od saveznijeh vojska.

— A ti pogji!

— Ne ću. Ja idem u Milutinovića, da mu pripovidim o uzbuni u gradu i o dolasku Natali-jevu.

— Čini, kako znaš da je bolje! zaglavi Gozze.

Kaboga na to ode k Milutinoviću i sve mu pripovidi. Ova vijest strašno uplaši Milutinovića, premda bijaše već prije obaviješten od Frančeza o pobuni. Na dugo se svjetovao s Kabogom, što bi valjalo sad raditi, dok napokon oni dvojica uglaviše nešto tajno, te Milutinović dade pismo Kabogi za majora Marojevića, koji se nalazio na Pilama na straži.

U toliko vlastela, koji se nalažahu u gradu, predložiše u dogovoru s vogjama naroda, da se prisili zarobljenog gjenerala Montricharda, da potpiše kapitulaciju grada vlasteli. Ali se nikako ne mogahu složiti u ovako važnom predlogu.

Neki pako gragjani predlagahu, da se sastavi jedan ustav prama potrebama puka,

te da se sastavi vlada od vlastele i gragjana, a da se ista stavi pod pokroviteljstvo saveznijeh vladara. Ali se ni u tomu ne mogahu složiti.

Kaboga predade Marojeviću Milutinovićevo pismo. Kad ga on prouči, pridruži se Kabogi, Franu Boni i Nikši Saraki, te svi odoše iza grada do vrata od Ploča, gdje se bio namjestio Natali. Zajedno tad stanu iskati, da se grad otvori i da ih se pusti unutra, ali zaludu. Tu ostaše da noće, u nadi, da će im se u jutro grad otvoriti.

Okolo ponoća vozila se jedna lagja iz gradske luke put Ploča. U njoj bijahu Vlaho Martin Kaboga i Mato Nikolica Pozza. Ovi se iskrcaše «u Posatu», te odoše k Vlahu Kabogi.

— Čuješ, Vlaho, — govoraše mu Pozza — mi ne možemo i ne ćemo pustiti, da ustaše ugju u grad. To smo te došli obavijestiti.

— Pustite barem mene i ovo druge vlastele! odgovori mu Kaboga.

— Ne možemo ni to, jer bi trebalo otvoriti gradska vrata, a tad bi nahrupili ustaše, ko bi ih sustegao?

— Da što kanite vi u gradu?

— Mi želimo najprije govoriti s avstrijskijem i ingleškijem zapovjednicima, a po tom, kad vidimo, što oni misle i ako budemo imati u pomoć njihove vojske, da suzbiju ustaše, kad bi hotjeli uljesti u grad na silu, stoprv ćemo tadar otvoriti vrata od grada.

— Ali mi smo već sklopili ugovor s Milutinovićem! opazi Kaboga.

— Ugovor mi ne pripoznajemo, jer moramo prije svega bit na čistu na čemu smo! odgovori Pozza.

— I u nj umetnuti neke nove uvjete! doda Martin.

Kaboga obavijesti na to odmah svoje drugove, kako oni u gradu misle, te reče, da je zaludu gubiti vrijeme pred vratima od Ploča, nego da se svi vrate u Gruž. Tako i učine, a na vratima od Ploča osta opet sam Natali sa Župljanima.

Dok se ovo dogagjalo u gradu i na Pločama, u Gružu se sasvijem druga sudbina kovala dubrovačkoj slobodi. Na brodu u sobi ingleškog zapovjednika sjedaše Milutinović i razgovaraše se š njime. Uslonio glavu na ruku, namrštio čelo, lijevi brk uviljašio na više, a desni na niže, e vidi se nešto duboko uči, teške ga razvukuju misli.

— Sad je najpodesnija prilika, — govoraše. Bolju ne možemo čekati, jer je zaisto ne ćemo dočekati.

— Ali, oni su sami istjerali Frančeza, oni su se sami borili i grad osvojili!

— Toliko bolje! presiječe Milutinović. Doći ćemo na gotovo bez mũke i truda.

— Ali riječ je po srijedi!

— Kakva riječ?

— Da ćemo ih pomagati, da istjeraju Frančeze.

— Pa zar nijesmo to i učinili? Što bi

hotjeli više? Zar smo mi došli ovdje, da se borimo i ginemo zato, da potjeramo Frančeze, pak da im damo ključe od grada: evo vam vašega grada, kao da predajemo kakav mali poklon!

— Ali ključi i nijesu u nas!

— Ako nijesu u nas, nijesu ni u Frančeza! Mi smo riječ izvršili, pomogli smo im istjerati Frančeza, a plata zato nek nam bude...... grad! Pa nijesmo li jučer potpisali s Frančezima kapitulaciju, dogovorom da ćemo grad zauzeti za nas!

— A što misle vlastela?

— Kapitulacija je još za njih tajna, a inače ni sami ne znaju što bi. Megju sobom se pregone. Ni svoju narodnu vojsku ne će da puste u grad. Zato velim, da ne valja dangubiti, jer se sad pruža najzgodniji čas.

— Dakle mi ćemo ih pomiriti. Neka bude kako ti predlažeš! skoči se ingleški zapovjednik na noge i pruži desnicu Milutinoviću, nadodavši: «Ura je kasna, idem malo počinuti, a sutra zorom na posao!»

Milutinović zadovoljan trljaše rukama dok se s broda na kraj vozio, a kad se uhvati kraja, pogje i on, da malo do svanuća počine.

XVIII.

Marinović je do kasne ure noći oblijetao od jedne do druge stražarnice, da pregleda, je li sve u redu i je li svak na svome mjestu. U kasno doba legne onako obučen, da malo počine. Pred zoru ustane, da opet sve pregleda.

Igjaše uprav put vrata od Pila, da poviri glavnu stražarnicu na gradskijem zidinam, kad ga na roglju, koji čini široka ulica sa stradunom, susrete Koprivica.

— Uranio, Marko, jutros?

— Eto jesam, da pregledam straže i stražarnice, ali zasjela mi neka mũka u grlo, kô da će me zadaviti, jedva se krećem.

— Da se nijesi u napornu trudu prehladio?

— Nije, brate, no sam strašni san snio. Onako umoran, kako sam bio, bacih se malo na postelju, da počinem i u veliku strahu, da ne prespim, nijesam dobro ni zaspao, no onako tljao. U tome mi se polusnu prekazaše neke velike, strašne ljudeskare do zuba naoružane jataganima i puškama, pa me gnjave i dave, dok mi ne sputaše ruke i noge, te me tako vezana negdje u sred pustinje ostaviše. Tu se stresoh i probudih, ali evo, još mi život drhće. Ne bi hotio, da se san kakogod izvrši!

— San je laža, a Bog je istina, Marko, ali da ti pravo rečem ni ja nijesam zdravo dobre volje. Ima jedno pô ure, da mi je desno uho zapjevalo, bojim se, dobra biti ne će, a Bože daj, da izide sprama dobru!

— Čuješ li? zapita ga Marinović i opšešari šakom uho, da bolje čuje.

— Što je ono, kô da vojska koraca? Hajdemo, da vidimo!

I zbilja s Pila dopiraše k njima šum, kô da se more prelijeva ili da vojska stupa.

Oni se popeše na zidine povrh gradskijeh vrata, te vidješe, da avstrijska i ingleška vojska kreće uz Posat, pa da svrće iza grada put Ploča.

— Što ovo znači, Marko? zapita Koprivica.

— Dobro teško, a zlo jako lasno!

U toliko već bijaše svanulo. Vojska prispije pred gradska vrata na Pločama. Tu išeta jedan ingleški oficir s malo vojnika, te božem kao da dolazi sa onima u gradu pregovarati, naredi, da se ostrane ustaše, koji se tu nalažahu s Natali. Vrata se gradska otvore, te on uljeze u grad. Oni vojnici, koji za njim igjahu, odmah zaposjedoše vrata i zatvoriše ih. On pako s mjesta oslobodi zarobljenog Montricharda, a ovaj mu potpiše predaju Dubrovnika. Zatim naredi svijem domaćijem stražama da odlaze. Tad otvori vrata od grada, a u Dubrovnik uljegoše, mješte Župljana, Avstrijanci i Inglezi, a Natali primi naredbu, da odlazi sa svojom vojskom.

Župljani uzvijenuše na nj, da ih je u dogovoru s Milutinovićem svijeh prevario, te da ne bijaše nekijeh, koji razumješe, da je i on bio prevaren, zaista bi bio poginuo od udaraca bijesnijeh ustaša, a on mučaše i sve podnašaše mirno: tà za život mu je malo i stalo, boljelo ga je nadživjeti propast domaće slobode!

***

Osvanuo dvadesetideveti Siječnja 1814. Kiša pada, pomamio se vjetar, pa zviždi, zuji, huče i trči velikom brzinom vazda na-

prijed, naprijed, ćak daleko . . . . onamo na drugu stranu preko mora.

Pijerko Bona stoji za prozorom i gleda kako vjetar pred sobom goni suho lišće. Zaustavilo mu se oko na jedan oveći list. Vjetar š njim vitlja amo-tamo. spusti ga do zemlje, pak ga onda opet svom snagom digne u vis i opet ga spusti. To je tako trajalo nekoliko časaka, a onda odjedanput lupi š njime o zid suprotnje kuće. List zastruže po oklačini zida, kô da cvili, jer mora pasti, a hotio bi se opet dignuti u visine gori, gori . . . . I pane na zemlju doli u blato. Još je malo treperio, borio se sa silom jačom od sebe, ali dogje jaki vjetar i sasvim ga u blato položi. A Pijerko gleda i gleda, bilo mu je žao onog lista, hotio je saći na ulicu, pak ga dignuti i podići u vis, neka opet leti u visine po čistom vazduhu, ali se razmisli, pa ostane nepomičan: tä što bi ga dizao, vas je mokar i oblijepljen blatom pa je težak, više se ne bi ni mogao usdržati u vazduhu, panuo bi opet odmah doli.

— Ej bijedni liste — usdahne Pijerko — hotio si i ti još živjeti, hotio si se i ti naužívati slobode u visinama čistog jajera, ali si jakom silom slomljen panuo i tu si smrt našao. Tu ćeš ležati u blatu i kaljuži, dok sasvim ne sagnjiješ. Tvoj je udes sličan udesu moga rodnog grada . . . . . Obojica ste pali, da se više nigda ne pridignete! Žrtva ste jače sile! Al' ipak ima razlike! Ti

se bijedni liste, istina, ne ćeš pridignuti, ali ima ko će te osvetiti — osvetit će te lijepo pramaljeće! Ti si panuo, al tvoj je hrek ostao i on će na proljeće zenuti, novijem će se lišćem okititi i ti ćeš imati zamjenika, koji će se na tvom mjestu kočiti! A moj je grad panuo a ni hrek mu nije ostao! Panuo je i dignuti se ne će više!

***

U gradu se pred svetijem Vlahom vije dubrovački stijeg, a po gradskijem zidinama i utvrdama viju se uporedo tri stijega: dubrovački, avstrijski i ingleški.

Kako vjetar jače zapuha, onako širi ove stijegove i drma ih, eno sad će ih u piljke iskidati. A oni onako vjetrom gonjeni hrdaju jedan u drugi, kô da se biju, koji će od njih trojice ostati, da se i nadalje bude vijati na zidinam staroga grada. Tä malašan je, a da je i veći, ne bi se mogao u troje razdijeliti!

A i sami vjetri kô da se natječu, koji će koji nadjačati i potisnuti ga! Bije se suhi i oštri sjevernjak sa mokrijem i mlohavijem južnjakom. Iste se sile prirode pregone, koja će zagospodovati gradom.

— Kakvo je ovo danas vrijeme? pitaše Koprivica Marinovića.

— Kakva čeljad, takva i vremena: eto se i vjetri biju, koji će nadjačati!

— Vidiš, Marko, kako drmaju našijem stijegom? Čas nadvlada sjevernjak, pa ga goni put sjevera, a čas južnjak, pak ga goni put juga!

— I ja gledam. A nijesi opazio, kad se sastanu oba vjetra jednakijeh sila, pa jedan tjera desno, drugi lijevo, a stijeg stoji razastrt u ravnotežju megju dvije jednake sile i tako se drži, dokle jedan od njih ne nadjača pa ga povuče na svoju stranu!

— Drpe ga vjetri, drpe ga ljudi! Kako će bijedan svršiti?!

— Sagnjeti će zamotan u kakvom ložištu! Ha, ha, ha! nasmije se jetko Marinović.

XIX.

— Gdje je gospodin načelnik? pitaše gradskog kapetana mladi avstrijski oficir.

— Doma je, gosparu, sad sam baš bio kod njega! odvrati mu kapetan.

Oficir se uputi put «Zeljarice», gdje je načelnik stanovao, te zakuca na kućna vrata. Sluga otvori vrata, a on će ravno pred domaćina:

— Časni gospodine, šalje me naš zapovjednik gjenero Milutinović naredbom, da odmah zapovidite, da se skine stijeg dubrovački ispred svetog Vlaha.

Bozdari progje rukom preko čela i uzdahne, pak okreše:

— Hajdete u gospara Milutinovića i recite mu, da je puk taj stijeg razvio, te po tom, da ni ja ni niko drugi nema prava, da ga skine, nego sam puk, koji ga je i izvjesio.

Oficir na to osječe vojnički pozdrav i ode da javi Milutinoviću, što je načelnik poručio.

* * *

— Da mi je znati, koga ovo čekaju? pitaše jedan od svjetine, koja se pred Orlandom bila zgrnula, da vidi, što će se dogoditi.

— Čekaju gjenerala! odvrati drugi.

— Ko zna zašto!

U toliko trublja najavi, da gjenero dolazi. Vojnici se odmah ukopečiše kô da su usje-

čeni od kamena, spravni, da izvrše ono, što im bude naregjeno.

Eto Milutinovića, a oko njega hrpa oficira. Stupe pred Orlanda, trublja zasviri, vojnici se bolje ukopečiše, a jedan od njih odriješivaše konop, na koji je bio dubrovački stijeg privezan.

Brzo odriješi konop i potezaše ga, al' stijeg ne će da silazi, ovio se oko lijenke kô čedo oko vrata mile majčice, pa se čvrsto drži, kô da mu se mučno rastati s lijenkom, na kojoj se kroz vijekove slobodan ponosito vijao, a onaj vojnik ozdo psuje i drpi, ne može ni da makne! U neke jak vjetar s protivne strane otrgne silom barjak s lijenke, a vojnik upotrebi dobru priliku te drpijaše brzo, brzo, da mu se ne bi opet zavio. Pri samom se dnu razvije u sve širine, kô da hoće još jednom za zadnji put, da pogleda kupole i tvrgje grada, dvore i palače vlastele, kuće i kućice gragjana, kô da hoće, da se još jedan put sit nagleda onoga, što je kroz vijekove mirno nesmetano gledao..... al u to ga vojnik dohvati rukom, skine s konopa i zamota, da ga više niko nigda ne odmota!

A vjetar donašaše na prekid glas pijanih vojnika, koji nedaleko u tovjerni pjevahu neku bojnu pjesmu, pjesmu slobode i to baš u času, kad je vojnik zamotavao stijeg slobode!

. . . .

Zguren ispod zvonika gledaše Marinović ovaj prizor, srce mu se stislo, ne ćuti ni da zemlju tiče.

— Što je ovo, Marko? zapita ga Selak, koji je takogjer pod zvonikom zguren ovaj prizor gledao.

Jedva kroz suze smogne Marinović:
— Ovo je fi . . . . nis . . . . rei . . . . pubbli . . . . . cae!

Epilog.

Na 28. Svibnja 1906. stupaše tiho i dostojanstveno velika povorka preko dubrovačkog «Straduna».

Pomen je pada repuplike!

Dva stranca stoje uslonjeni kod «Orlanda» i gledaju ovu povorku.

Mimo njih prolazi sijedi vlastelin, koga učtivo zaustavi jedan od ove dvojice:

— Entschuldigen Sie, ich bitte, vas bedeutet dieser Umgang? [1])

— Fuimus! [2]) odgovori starac dostojanstveno i proslijedi svoj put.

U to naljeze na «Stradun» visok čovjek, mršav kô trklja, bez jednog oka, u podrtinama obučen a na glavi mu stara zamrljana kapa isluženog avstrijskog činovnika.

Zaustavi se, podboči se i osloni o štap pa nepomično gledaše u onu povorku.

Od jednom iz svega grla zaviče:

— Živjeli naši!

A za njim hrpa obijestne i raspuštene dječurlije stade da se dere:

— Karolina! Karolina!

To bijaše Niko Marinović, sin Marka.

---

1) Oprostite, molim Vas, što znači ova ophodnja?
2) Bili smo!